

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ**

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КРЕАТИВНОСТІ У ДИТЯЧОМУ
ВІЦІ**

Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконав: здобувач 231-М групи
Спеціальності 053 Психологія
Освітньо-професійної (наукової)
програми Психологія
Олександр РОГА

Керівник: к.психол.н.
Олена ТАНАСІЙЧУК

Рецензент: к.психол.н., доцентка
Інна ЧУГУЄВА

З М І С Т

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРЕАТИВНОСТІ ДІТЕЙ.....	7
1.1. Вікові особливості розвитку креативності дитини.....	7
1.2. Креативність як категорія дослідження: поняття, структура, особливості.....	12
1.3. Особливості розвитку креативності дітей молодшого шкільного віку	22
Висновки до першого розділу.....	26
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ КРЕАТИВНОСТІ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	29
2.1. Методологічні аспекти дослідження креативності дітей.....	29
2.2. Опис вибірки та методик дослідження креативності дітей молодшого шкільного віку.....	32
2.3. Результати дослідження креативності.....	36
2.4. Практичні рекомендації батькам та педагогам для розвитку креативності дітей.....	49
Висновки до другого розділу	52
ВИСНОВКИ.....	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	58
ДОДАТКИ.....	64
Додаток А. «Кодекс академічної доброчесності здобувача вищої освіти Херсонського державного університету».....	64

ВСТУП

Актуальність обраної теми дослідження. Природа людських здібностей хвилювала мислителів ще в античності. Спроби віднайти ці здібності можна знайти в працях Платона і Арістотеля, Фоми Аквінського і Спінози. І власне, психологи, які почали займатися даною темою – це були такі вчені, як Спірмен, Торндайк та інші, проте вивченням здібностей почали займатися значно пізніше.

Раніше проблема розвитку спеціальних здібностей ще не мала такого соціального значення. Таланти з'являлися ніби самі собою, спонтанно створені шедеври літератури та мистецтва, робилися наукові відкриття, винаходили, задовольняючи тим самим потреби в розвитку людської культури.

У сучасному суспільстві ситуація кардинально змінюється. Життя в епоху науково-технічного прогресу стає різноманітнішим і складнішим, вимагає від людини не шаблонних, звичних дій, а рухливості, гнучкості мислення, швидкої орієнтації та адаптації до нових умов, творчого підходу до вирішення проблем. Якщо враховувати той факт, що частка інтелектуальної праці в майже всіх професіях постійно зростає, і частка виконавської діяльності переходить до машин, стає очевидним, що здібності людини, особливо творчі, слід визнати найважливішою частиною його інтелекту і завданням їх розвитку - одне з найважливіших завдань у вихованні сучасної людини. Адже вся культура цінності, накопичені людством, є результатом людської діяльності. А основою розвитку креативності є молодший шкільний вік.

Творча діяльність для дитини є запорукою адаптації до різних умов, самореалізації особистості, успішного виконання навчальних і позанавчальних завдань. Педагоги та психологи приділяють увагу розвитку креативності на всіх етапах системи освіти, однак найбільш доцільним є заохочення творчості у дошкільному та молодшому шкільному віці, коли

діти саме оволодівають прийомами вирішення різноманітних завдань, уміннями вчитись. Особистість у дитячому віці схильна до допитливості, активності та відкритості, дитина зацікавлена в усьому новому, має яскраву уяву, образне мислення.

Серед науковців, що вивчали проблему реалізації творчого потенціалу дитини відповідно до вікових особливостей: Л. Виготський, Я. Василькевич, Дж. Гілфорд, В. Моляко, С. Сисоєва, Е. Торенста ін. В сучасних дослідженнях Т. Воробйової, І. Зозулі, В. Павленко, Л. Шрагіної висвітлено феномен креативності, зокрема в дошкільному та молодшому шкільному віці.

Сучасні дослідники відповідно до вікових особливостей вважають дитячим віком період від народження дитини, раннє дитинство, дошкільне дитинство та молодший шкільний вік. Саме дошкільний та молодший шкільний вік є сенситивним періодом розвитку творчих здібностей та формування креативності.

Таким чином, проведений аналіз дозволяє стверджувати, що тема даної роботи «**Психологічні особливості креативності у дитячому віці**» є актуальною та нагальною.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційна робота написана в межах тематичного плану кафедри психології, факультету психології, історії та соціології **Херсонського державного університету «Соціально-психологічні виміри становлення та розвитку особистості»** (державний реєстраційний номер 0119 U 101096).

Мета дослідження: теоретичне обґрунтування та експериментальне дослідження особливостей креативності дітей молодшого шкільного віку.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичне аналізування наукового дослідження проблеми креативності особистості в молодшому шкільному віці.
2. Виявити особливості прояву креативності у дітей молодшого шкільного віку.

3. Дослідити показники креативності у дітей молодшого шкільного віку.

4. Надати психологічні рекомендації учителям початкових класів та батькам щодо оптимізації творчого розвитку дітей молодшого шкільного віку.

Об'єкт дослідження – креативність особистості.

Предмет дослідження: психологічні особливості прояву креативності у молодшому шкільному віці.

Для розв'язання поставлених завдань використовувався комплекс **методів:** теоретичні: теоретичне аналізування досліджуваної проблеми на базі вивчення психологічної літератури, синтезування інформації; емпіричні - спостереження, «Опитувальник креативності» В. Джонсона, тест «Конструювання фраз за початковими буквами слів» (за методикою Дж. Гілфорда). Кількісний аналіз результатів проводився за допомогою математико-статистичного методу обробки емпіричних даних – коефіцієнту кореляції Пірсона.

Наукова новизна одержаних результатів. У роботі *обґрунтовано* специфіку та структуру креативності; *доведено*, що молодший шкільний вік виступає сенситивним для формування креативності; *простежено* динаміку креативності на протязі навчання у початковій школі; *показано*, що батьки мають значний вплив на формування креативності дитини.

Практична значущість дослідження визначено тим, що на основі теоретичного аналізування та емпіричних пошуків було досліджено можливості для подальшої індивідуальної й групової корекції та розвитку креативності дітей молодшого шкільного віку. Розкрито основні компоненти креативності, на основі якої можуть бути побудовані методичні схеми і прийоми корекційної та розвивальної роботи, для використання в практиці надання психологічної допомоги. Матеріали кваліфікаційного дослідження можуть бути корисними і при викладанні психології в різних типах навчальних закладів, зокрема дисципліни «Загальна психологія»,

«Психологічна корекція», «Вступ до спеціальності» та інші. Зміст теоретичної та практичної частин дослідження набуває особливого значення при проведенні тренінгово-терапевтичних груп.

Апробація роботи. Матеріали кваліфікаційної роботи доповідались на засіданні кафедри психології, факультету психології, історії та соціології Херсонського державного університету (протокол № 6 від 05.12.2022).

Публікації. За матеріалами магістерської роботи опубліковано статтю, що вміщена у збірник матеріалів Магістерські студії на тему: «Феномен креативності у дитячому віці».

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загального висновку, списку використаних джерел і додатків. Основний зміст роботи викладений на 64 сторінках друкованого тексту і вміщує 4 рисунки. Список використаних джерел нараховує 52 роботи класичних та сучасних дослідників.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРЕАТИВНОСТІ ДІТЕЙ

1.1. Вікові особливості розвитку креативності дитини

Творча діяльність для дитини є запорукою адаптації до різних умов, самореалізації особистості, успішного виконання навчальних і позанавчальних завдань. Педагоги та психологи приділяють увагу розвитку креативності на всіх етапах системи освіти, однак найбільш доцільним є заохочення творчості у дошкільному та молодшому шкільному віці, коли діти саме оволодівають прийомами вирішення різноманітних завдань, уміннями вчитись. Особистість у дитячому віці схильна до допитливості, активності та відкритості, дитина зацікавлена в усьому новому, має яскраву уяву, образне мислення (Іщук О.) [22].

Серед науковців, що вивчали проблему реалізації творчого потенціалу дитини відповідно до вікових особливостей: Л. Виготський, Я. Василькевич, Дж. Гілфорд, В. Моляко, С. Сисоєва, Е. Торенста ін. В сучасних дослідженнях Т. Воробйової, І. Зозулі, В. Павленко, Л. Шрагіної висвітлено феномен креативності, зокрема в дошкільному та молодшому шкільному віці.

Сучасні дослідники відповідно до вікових особливостей вважають дитячим віком період від народження дитини, раннє дитинство, дошкільне дитинство та молодший шкільний вік (Ільїна Н. М., Мисник С.О.) [21]. Саме дошкільний та молодший шкільний вік є сенситивним періодом розвитку творчих здібностей та формування креативності.

Креативність є психічною особливістю, яка вивчалася у роботах багатьох вчених, але загалом можна виділити два основні напрямки досліджень. Якщо говорити про перший напрямок, то це встановлення взаємозв'язку між інтелектом та креативністю, та особливостей даного контакту, другий напрямок досліджень стосувався особистісних і

мотиваційних рис креативності. Результати даних робіт перетиналися за своєю суттю було встановлено, що високо креативні особистості характеризуються такими рисами як: наполегливість, самоповага, відкритість досвіду, незалежність, енергійність, мотивація.

Першим автором, який намагався обґрунтувати важливість креативності, був В. Джеймс. Він окреслив психологічну властивість, яка мала характеристики проникливості та базувалася на асоціативному процесі, в якому було задіяно, в основному, асоціації подібності. Такі схожі ідеї були характерні для німецького психолога Г. Мюллера. Він підкреслював, що взаємодія багатьох елементів на основі асоціації подібності пов'язана з активізацією різних елементів головного мозку, що в свою чергу провокує формування рішень.

Дж. Гілфорд описував креативність як загальну творчу здатність особистості, що базується на інтелектуальних функціях та має такі характеристики як: здатність до виявлення проблеми, гнучкість, швидкоплинність думки, здатність наповнювати чимось новим об'єкт дослідження, оригінальність і здатність до вирішення проблеми (Гилфорд Дж.) [9,10].

Е. Торренс, який допрацював роботи Дж. Гілфорда, акумулював увагу на чотирьох основних показниках: оригінальність, гнучкість, швидкість та розробленість. Подібні ідеї також звучали у роботі В. Вільямса. Він створив когнітивно-афективна модель, що поєднує в собі аналіз когнітивних процесів, які були запропоновані Дж. Гілфордом, в співпраці з афективними процесами. Автор стверджував про неможливість розрізнення когнітивних процесів особистостей, що мають нахил до творчості та креативності, від емоційної складової. Тому, на основі даного твердження, науковець говорить про наявність дивергентного мислення і дивергентного переживання, надалі він створює тест для діагностики даних явищ (Гилфорд Дж., Torrance E.P.) [10, 51].

Креативність неможливо розглядати без аналізу вікової специфіки. Тобто, на різних вікових етапах становлення особистості, враховуючи динаміку особистісного розвитку, дуже важливо розуміти специфіку вікових аспектів. Онтогенез вивчає розвиток всієї особистості, що формується протягом життя. Якщо говорити про онтогенез креативності, то це про дослідження саме вікових особливостей або специфіки розвитку даної індивідуальності і розкриття закономірності кожного окремого суб'єкта в процесі здійснення креативної діяльності.

Молодший шкільний вік виступає основою, або сенситивним періодом для формування та розвитку креативності, що пов'язана з безпосередньо активністю самої дитини і її мотиваційної складовою, що проявляється в допитливості. Саме тому, надзвичайно важливого значення дана проблема набуває при розвитку креативності учнів саме даного вікового етапу. У початковій школі нестандартна робота та прийняття не шаблонних рішень відіграє значну роль для подальшого розвитку креативності кожного індивідуума.

Якщо говорити про віковий діапазон молодшого шкільного віку, то він коливається від 6 до 10 років. На перший план, на даному віковому періоді, виходять особливості взаємовідносин з навколишніми людьми та домінуючою провідною діяльністю стає гра, навчання та праця. Для дітей даного вікового періоду стає важливим вираження мотивації до чогось нового, дорослого положення в житті та можливості виконання нової, не шаблонної діяльності, в порівнянні з тим, що роблять оточуючі люди. Саме на цьому базується прагнення молодшого школяра для навчання як нової соціально значущої діяльності (Воробйова Т.В.) [6].

На даному віковому етапі діти постійно стикаються з новими явищами та поняттями дорослого світу, що раніше вони не мали в своєму досвіді, що провокує такий психологічний настрій та мотивацію, пов'язану з засвоєнням, вивченням даного напрямку з певним наївним та ігровим ставленням до певних знань. Тобто діти не замислюється над певними складними або

важким аспектами, з якими може бути пов'язана дана тематика. Вони достатньо легко та безтурботно відносяться до всього, з чим можуть бути пов'язані певні труднощі або проблеми. Тому засвоєння деяких аспектів поведінки відбувається достатньо зовнішньо, формально. У молодшому шкільному віці діти можуть легко засвоїти розумові навички та форми поведінки, що є надзвичайно складними та свідчить про достатньо великий ресурс дитячого сприйняття, а також надзвичайні можливості для формального ігрового підходу до сприйняття навколишнього світу та формування базових уявлень (Зозуля І. М.) [20].

Домінуючим конфліктом у розвитку молодших школярів виступає невідповідність між тим, що вивчають діти і ступенем їх розумової або моральної зрілості. Це може проявлятися, в тих випадках коли діти приходять до школи маючи певний життєвий досвід, але починають засвоювати людську культуру з самого початку. Так, на перших уроках вони засвоюють писемну мову, хоча кожен з них вміє розмовляти та розуміє сенс висловлювань. Це свідчить про відсутність зв'язку між змістом навчальних занять та дійсними здатностями дітей (Зозуля І. М.) [20].

Якщо говорити про розвиток дитини молодшого шкільного віку, то він реалізується через проходження трьох базових стадій:

- перша — це засвоєння знань, що пов'язане з окресленням виділених властивостей речей та формуванням певних моделей
- друга — усунення детального плану виконання дій та формування дій через певні моделі
- третя — усунення моделей та перехід, безпосередньо, до розумових дій та маніпуляції з властивостями предметів, а також з їх взаємозв'язками (Воробйова Т.В.) [6].

Мислення молодшого шкільного віку набуває дещо іншого забарвлення. Розвиток креативного мислення відбувається через якісну перебудову таких процесів як сприйняття та пам'ять, що перетворюється в довільні та регульовані процеси. Звісно, було встановлено, що мислення

дитини має значущі відмінності від мислення дорослих, проте мислення дитини проявляється достатньо рано, що пов'язана з виникненням конкретного завдання. Дані завдання можуть виникати на будь-якому віковому етапі, що ставить перед особистістю необхідність його вирішення, що роблять діти через гру.

Щодо іншої характеристики даного вікового етапу, а саме допитливості, то увага дітей постійно спрямована на дослідження навколишнього світу та формування власної картини того, що дитина бачить. Саме через гру дитина пізнає оточуючий світ, експериментує, встановлює певну детермінацію між об'єктами та предметами. Звісно, що оперування знаннями відбувається в межах наявних теоретичних конструктів у дитини, з їх відпрацюванням на практиці. Тобто дитина уявляє собі ситуацію та вирішує її у своїй уяві. Л. Виготський називав молодший шкільний вік періодом активного розвитку мислення. А саме цей розвиток або виникає незалежно від діяльності, що є зовнішньою по відношенню до індивіда і стосується внутрішньої інтелектуальної діяльності, тобто системи власне розумових дій. Саме тому основне завдання на даному етапі це навчання дітей. І найбільшу значущість набуває саме не накопичення обсягу знань, а вдосконалення вже наявних знань з можливістю їх використання до різних ситуацій (Vygotsky L.S.) [52].

Молодший шкільний вік — це період формування, накопичення та засвоєння великої кількості інформації. І важливими умовами для формування розумового розвитку виступають:

- наслідування дій та висловлювань дорослих
- підвищена вразливість та навіюваність
- спрямування на розвиток розумової активності, а також на повторення та внутрішнє прийняття інформації.

Описані вище властивостями виступають основою для формування креативності для дітей молодшого шкільного віку, істотно впливають на пізнавальні можливості дітей, і обумовлюють загальний подальший

розвиток. Враховуючи, що креативність є важливим аспектом на протязі всього особистісного та професійного шляху особистості, основною функцією якої є допомога для адаптації та вирішення певного спектру проблем, то формування креативності можливо саме в молодшому шкільному віці.

1.2. Креативність як категорія дослідження: поняття, структура, особливості

Поняття «креативність» тісно пов'язане з поняттям «творчість», «творча діяльність». Під творчою діяльністю В.Н. Дружинін розуміє діяльність людини, в результаті якої створюється щось нове: або певний об'єкт зовнішнього світу або конструкцію мислення, яка веде до нових знань про світ, або відчуття що відображає нове ставлення до дійсності (Дружинін В. Н.) [14].

Поняття природи креативності пов'язане з питанням про критерії творчої діяльності. Творчість можна розглядати в різних аспектах: як продукт творчості, що є створений; безпосередньо як процес творчості; як процес підготовки до творчості – як розвивати креативність.

Продукти творчості - це не тільки матеріальні продукти - будівлі, машини тощо, але також нові думки, ідеї, рішення, які не відразу можуть знайти матеріальне втілення. Іншими словами, творчість – це створення нового в різних площинах і масштабах.

Надаючи визначення сутності творчості, важливо враховувати різні фактори, ознаки, властиві процесу творення. Творчість має технічну, економічну (зниження самоцінності, підвищення прибутковості), соціальну (забезпечення умов праці), психологічну та педагогічний аспекти розвитку у процесі творчості розумових, моральних якостей, естетичних почуттів, інтелектуальних здібностей людини, засвоєння знань і т. д. З точки зору психології та педагогіки, сам процес творчої праці, вивчення процесу підготовки до творчості, виявлення форм, методів і засобів розвитку

творчості особливо цінні. Творчість – це цілеспрямована, наполеглива, напружена праця, що вимагає розумової активності, інтелектуальних здібностей, вольових, емоційних якостей та високої працездатності (Фрицюк В. А.) [43].

Творчість характеризується як вища форма активності особистості, що потребує довготривалої підготовки, ерудиції та інтелектуальної здібності. Творчість – основа людського життя, джерело усіх матеріальних і духовних багатств. Якщо уважно розглянути поведінку людини, його діяльності в будь-якій сфері, то можна виділити два основних види дій. Деякі дії людини можна назвати відтворюючими або репродуктивними. Цей вид діяльності тісно пов'язаний з нашою пам'яттю а суть його полягає в тому, що людина відтворює або повторює раніше створене або вироблені способи поведінки та дій. Крім репродуктивної діяльності, існує і творча діяльність у поведінці людини, результатом якої не є відтворення вражень або дії, які були в його досвіді, але створення нових образів або дій. Ця діяльність ґрунтується на творчості. Отже, у найзагальнішому вигляді визначення творчих здібностей виглядає як: творчі здібності – це індивідуальні якості особистості, які визначають її успіхи його різноманітної творчої діяльності. Так як елемент креативності може бути присутнім в будь-якому роду діяльності людини, справедливо говорити не тільки про художньо-творчі здібності, а й про технічні творчі здібності, про математичні творчі здібності тощо (Урбан К.К.) [42].

Психологи пов'язують здатність до творчої діяльності, перш за все, з особливостями мислення. Кандидати психологічних наук В.Т. Кудрявцев і В. Синельников, на основі вивчення значного історико-культурного матеріалу (історія філософії, суспільних наук, мистецтва, особистості сфери практичної діяльності), виділив наступні універсальні творчі здібності, що розвинулися в процес людської історії:

1. Реалізм уяви — це образне осягнення певної істотної, загальної тенденції або закономірності розвитку цілісного об'єкта.

2. Здатність бачити ціле перед частинами.

3. Надситуативний-перетворювальний характер творчих рішень - здатність вирішувати проблему не тільки вибирати з нав'язаних ззовні альтернатив, але самостійно створювати альтернативу (Кудрявцев В., Синельников В.) [27].

Щодо креативності, науковець І. Зозуля надає таке визначення як необхідного внутрішньо обумовленого ресурсу особистості, можливість не дотримуватися шаблонних, стереотипних мисленнєвих форм, а також здібність знаходити нові шляхи для вирішення різних питань (Зозуля І. М.) [20].

Інший науковець С. Сисоєва під креативністю розуміє особистісну здібність, яка проявляється у конструюванні нових, нестандартних форм мислення та поведінки, а також можливість переробки власного особистісного досвіду. Дане характеристика виступає основою творчої діяльності особистості (Сисоєва С.О.) [40].

С. Максименко, у своїх численних роботах, розглядає креативність в межах вивчення методологічних основ існування особистості та надає визначення як глибинної, первісної природної ознаки особистості, що втілюється у вищій формі активності та залишає певний відбиток (Максименко С.Д.) [29].

Науковець, В. Моляко, який детально займається розробкою ланої теми, визначає креативність як навичку або вміння особистості поєднувати, знаходити подібне, відтворювати, можливість та відкритість до зміни варіантів вирішення питань, раціональність розподілу часових та особистісних ресурсів (Моляко В.О.) [32].

За визначенням Т.Воробйової, креативність в молодшому шкільному віці є «загальною характеристикою особистості учня, яка виявляється, передусім, у навчально-пізнавальній діяльності й зумовлює творчу спрямованість дитини, її здатність до самостійного вибору оптимального та оригінального шляху вирішення навчальних завдань, створення нових ідей,

продуктів, новизна яких може бути як об'єктивною, так і суб'єктивною» (Воробйова Т.В.) [6].

Представлені визначення формують уявлення про креативність як не тільки внутрішньою можливістю до прийняття не шаблонних рішень, а й обумовлюються особистісними характеристиками, що дають можливість ефективно та раціонально використовувати усі наявні ресурси для ціле досягнення. Тобто, можна сформулювати загальне визначення, що креативність – це здатність до здійснення творчої діяльності, ефективність якої залежить від декількох чинників – особистісних особливостей, освітня компонента, особливості творчого процесу та продукту творчості (Смоляр С.) [41].

Основні ідеї стосовно визначення креативності більш ранніх років та зарубіжних авторів представлено в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Визначення креативності у роботах вітчизняних та зарубіжних вчених

Креативність	це здатність	виявляти	нові способи вирішення проблеми і способи її вираження	К. Роджерс, 1994
		отримувати	цінні результати нестандартним способом	Х. Гейвін, 2003
		породжувати	оригінальні ідеї в умовах вирішення та постановки нових проблем	М. Воллах
		усвідомлювати	проблеми та протиріччя	Е. Торренс
		формувати	нові гіпотези щодо відсутніх елементів ситуації	
		відмовлятися	від стереотипних способів мислення	Дж. Гілфорд
		долати	стереотипи на кінцевому етапі синтезу мислення та широкому полі асоціації	С. Меднік
		вносити	дещо нове в попередньо набутий досвід	Ф. Баррон
		це операції дивергентної продуктивності; це готовність генерувати велику кількість ідей щодо одного і того самого об'єкта	Дж. Гілфорд, М. О. Холодна, 2002	
		це потреба у дослідницькій діяльності	В. М. Козленко, 1990	
	у контексті розвитку та становлення професіонала	це умова творчого саморозвитку особистості й істотний резерв її самоактуалізації	Н. Вишнякова	
		це чинник саморозвитку, який забезпечує створення нових інтелектуальних продуктів шляхом побудови оригінальних підходів, використовуючи фахові знання у нестандартних ситуаціях	Н. Березанська, В. Нурков	
	це здібності	швидко і нестандартно вирішувати інтелектуальні (навчальні) задачі	С. О. Сисосва	

Основою для формування поняття креативності в нашій роботі є дослідження багатьох вчених зокрема: О. Антонової, Д. Богоявленської, Дж. Гілфорда, Е. Торренса, І. Гриненко, В. Дружиніна, С. Сисоєвої, М. Холодної, В. Фрицюка. Проте, не дивлячись на велику кількість досліджень, що розглядають креативність як творчу здібність, в науковому колі не існує єдиної загальноприйнятої ідеї стосовно структури креативності. Це пов'язано з тим, що в експериментальних дослідженнях загалом вивчалися лише окремі елементи, загальної структури креативних здібностей не було досліджено. Деякі вчені розглядають креативність з позицій продуктивної діяльності або провідної ролі в якій відіграє роль самомотивація (Т. Амабайл, Д. Треффінджер, К. Урбан), крім того креативність розглядаються на межі з оригінальністю (П. Джексон, А. Кестлер, С. Мессик), деякі вчені пов'язують креативні досягнення з навичками володіння різними методами генерування нових ідей (Д. Треффінджер, К. Урбан) (Павленко В.В.) [34].

Проте у роботах деяких дослідників, все ж таки можна виокремити певні структури креативності за кількісним та якісним показниками. Так, наприклад, українським педагогом І. Гриненком була запропонована модель креативності, що вміщує в собі п'ять основних компонентів а саме: мотиваційний, емоційно-ціннісний, когнітивний, конотативний та результативний.

В. Фрицюк визначає необхідними в структурі креативності три базових аспекти: когнітивний, емоційно-мотиваційний, діяльністю-творчий. Професор університету Ганновера професор К. Урбан, зазначає про шість складових креативності: когнітивний, що вміщує в собі дивергентне мислення та дивергентну дію, загальні знання та розумову базу, базу спеціальних знань і специфічних умінь; особистісні: зосередженість та захопленість задачею, мотивація та мотиви, відкритість та толерантність до невизначеності (Фрицюк В. А.) [43].

К. Батовріна дослідила такі особистісні чинники креативності як мислення, семантична гнучкість, здатність до постановки та вирішення

проблеми, оригінальність мислення, можливість до створення та генерування значної кількості ідей, здатність до самоаналізу, аналізу, можливістю подолати стереотипи, які існують, можливістю до формування безкінечного числа асоціацій, допитливість, прагнення перфекціонізм, мотивація до успіху, можливістю пережити невдачі, виражена мотивація, емоційність, можливість прояву спонтанної поведінки, цілеспрямована поведінка та діяльність, індивідуальний стиль діяльності, наявність інтуїції, фантазійність, наявність самостійності та незалежності у формуванні суджень, темпераментність та інше (Батоврина Е.В.) [2].

А. Лук, на основі досліджень креативності людей, що були видатними вченими, винахідниками, художниками, тобто мали відношення до креативності та творчих видів професії, встановив основні складові креативності:

- знаходити питання для вирішення, яке не бачить ніхто
- об'єднувати різні розумові операції,
- використання кількох понять для вираження одних і тих самих символів або для їх опису
- використовувати навичок, які були набуті раніше, але для вирішення інших типів завдань
- цілісність та холістичність у сприйнятті дійсності
- вміння генерувати необхідну інформацію, коли цього потребує ситуація
- гнучкість мислення
- можливість обирати одну з альтернатив для вирішення питання до можливості її наукової перевірки
- можливість вносити корективи до існуючої системи знань
- достатньо швидко створювати нові ідеї
- мати креативно уяву
- мати здатність допрацьовувати деталі, для того, щоб вдосконалити першопочатковий задум (Лук А.Н.) [28].

Науковець М. Боден запропонував виокремлювати різні види креативності, зокрема малу і велику. Мала креативність має відношення до звичайного життя та буденних ситуацій. Мала креативність характеризує наявність певного творчого рівня, яким можуть володіти не тільки видатні митці, але і звичайні люди. Якщо говорити про велику креативність, то це про досягнення, що мають невелика коло людей, які мають значний вплив на культуру та суспільство загалом. Даний вид креативності він є характерним для геніїв або для обдарованих людей (Boden M.) [47].

Колеги з Великобританії, професор Гарварда Т. Емабайл запропонував модель креативності, що вміщує в собі три базові компоненти:

- навички, що мають відношення до певної галузі знань або системи наук, це можуть бути певні технічні навички, і обов'язково наявність таланту у спеціальній галузі
- креативні навички — до даного компонента має відношення стиль мислення, що співвідноситься зі спеціальною галуззю, можливість для генерування нових ідей, наявність особистісних рис, що стимулюють можливість формування нових підходів
- мотивація, тобто бажання а реалізовувати певну творчу діяльність, а не зациклюватися на буденності (Amabile T.M.) [45].

Т. Емабайл зазначає що внутрішня мотивація відіграє значну роль для формування креативності, оскільки обумовлює реакції індивіда на поставлені завдання (Amabile T.M.) [45].

Для опису структури креативності Д. Треффінджер описує чотири основні компоненти:

- характеристики, що включають особливості когнітивних процесів, тобто генерування нових ідей, можливість занурення в глибину даних ідей, відкритість під час дослідження нових ідей, відсутність супротиву до нових ідей, і можливість відчувати внутрішні особливості відношення до цих ідей

- операції, до цієї компоненти відносяться певні прийоми та методи створення та аналізу ідей, що пов'язані з вирішенням поставлених завдань
- контекст, ця компонента описує особливості, які впливають на виконання даних завдань, а саме культура, клімат, суспільне оточення, в якому перебуває людина
- результати, дана компонента спрямована на результати творчого процесу та на втілення тих ідей у певному образі (Treffinger D., Young G., Selby E., Shepardson C.) [46].

Структуровані погляди на креативність висловлював Д. Перкінс, який визначив у своїй моделі чіткі параметри й характеристики креативності, ця модель була названа моделлю шестикінецьних сніжинок. Учений виокремив такі компоненти креативності: внутрішню мотивацію, наявність сильного внутрішнього спонукання, обов'язку перед власними силами, власними принципами, ментальна мобільність, готовність ризикувати й помилятися, здатність виходити за межі для розв'язання проблем, прийняття сторонніх думок (Перкінс Д.Н.) [36].

Д. Завалишина розробила модель структури креативності, яка ґрунтується на кількості інтегральних параметрів, що характеризують основні особливості будь-якої творчості. Таких параметрів нею запропоновано два: ✓ відкритість суб'єкта зовнішньому світові; ✓ вихід за межі первісного рівня перетворення. Відкритість суб'єкта зовнішньому світові характеризується засобом зв'язку творчої особистості зі світом і об'єднує дослідницьку (пізнавальну, пошукову) активність та ініціативу суб'єкта, його вразливість, сприйнятливність. Говорячи про вихід за межі первісного рівня перетворення, автор має на увазі спеціальне формування нових шарів психічної організації суб'єкта, в результаті чого продуктивний процес стає багатомірним (Завалишина Д.Н.) [16].

До базових ознак креативності можна віднести такі характеристики як: самостійність мисленневих процесів, в прийнятті різного спектру рішень,

можливість особистості прояву рис схильності до ризику, вмотивованість до дії, від чого залежить результат творчого потенціалу. Визначальним в цій діяльності повинен бути сприятливий освітній процес для можливості повноцінної взаємодії між людьми, з метою формування подальшої власної індивідуальності у творчій діяльності (Воробйова Т.В.) [6].

Коли є умови, і яких сформована безпека для дитини молодшого шкільного віку, де дитина може висловлювати власні думки без побоювань та остраху – це основа для формування креативності та можливість прийняття нестандартних рішень.

Сам творчий процес як самоціль та його результати, тобто продукт діяльності стає важливим чинником для формування креативності дитини. Звісно, що дорослі та їх мотивація дитини до прийняття нестандартних рішень також важлива. Продукт творчої діяльності репрезентує особливості креативного процесу (Воробйова Т.В.) [6].

Науковець Е Торренс у своїх дослідженнях встановив, що креативність має найбільш інтенсивні точки прояву у молодшому шкільному віці та, приблизно, протягом навчання у 3-му та 4-му класах школи. Саме після проходження дитиною молодшого шкільного віку можливість для розвитку креативних здібностей значно знижується (Torrance E.P.) [51].

На формування креативності негативно впливають такі чинники:

- слабкий або взагалі відсутній інтерес до будь-якої діяльності або обмеження даної діяльності
- намагання дорослих чинити спротив прояву творчості та використання шаблонних способів для вирішення питань
- наявність негативної критики по відношенню до дитини, а також прогнозування формування у дитини мотивації до неуспіху
- несприятлива атмосфера, що формує некомфортні взаємовідносини з однолітками та дорослими у дитини молодшого шкільного віку
- наявність тиску з боку дорослих або використання дорослими неправильних, некоректних методів стимулювання творчої діяльності.

Наявність умов, які є оптимальними для розвитку креативності дитини молодшого шкільного віку залежить не тільки від особистості дитини, а й від учителя або дорослого. Саме сприятливий психологічний клімат, а також стимулювання креативності і творчого підходу до вирішення питань стають надзвичайно важливими в дитячому віці для подальшого формування креативності та творчих здібностей.

Е. Торренс визначає основні принципи, якими повинні керуватися дорослі для формування креативності дитини:

- наявність уваги до нестандартних способів вирішення питання, а також заохочення дитини ставити запитання
- заохочення та обговорення нестандартних ідей та рішень для дитини
- навчання дитини вмінню показувати свої власні ідеї
- формування атмосфери, в якій діти будуть вмотивованими до творчої діяльності, а також дорослі мають моделювати ситуації, в яких ці рішення необхідно приймати
- наявність необхідного часу для обробки результатів, які були отримані (Torrance E.P.) [51].

Надання оцінки продуктом креативної діяльності — це достатньо важливе питання, особливо, якщо це стосується дитини молодшого шкільного віку. А також, в оцінці творчості не існує певних шаблонів або стандартів, на які можливо було б опиратися. Креативність є ознакою найвищого рівня маніпулювання теоретичним матеріалом, розуміння суті проблеми та можливості роботи з даною проблемою.

На основі вивченого матеріалу, можемо стверджувати, що основними компонентами креативності у молодшому шкільному віці є:

- креативна уява — за її допомогою діти можуть створювати образи, поєднувати або формувати нові зв'язки між об'єктами
- креативне мислення — це здатність генерувати нові власні ідеї або реструктурувати вже існуючі

— креативна грамотність — це здатність сприймати інформацію та здійснювати вибір способів реагування на дану інформацію, а також способи вирішення завдань, що залежить від ситуації.

Таким чином, молодший шкільний вік є сенситивним по відношенню до формування креативності та творчих здібності. Креативність виступає не тільки інтеріорізованим внутрішнім явищем особистості, а також містить в собі внутрішній потенціал для прийняття не шаблонних рішень, залежить від особистісних характеристик особистості, що визначають ефективність та успішність використання особистісних ресурсів для досягнення поставлених цілей. Загалом, креативність — це здатність до вияву творчості, ефективний розвиток та досягнення якої залежить від чинників: це творчість особистості, сприятливе освітнє середовище, безпосередньо творчий процес та результат творчої діяльності. Компонентами креативності у молодшому шкільному віці встановлено: креативна уява, креативне мислення та креативна грамотність.

1.3. Особливості розвитку креативності дітей молодшого шкільного віку

На сьогодні проблема креативності набуває свого розвитку на законодавчому рівні, зокрема в Законі України «Про освіту», Національна доктрина розвитку України в XXI столітті, галузевих стандартах освіти, та інших, в яких зазначається, що освіта повинна забезпечувати в дітей і молоді не лише системи знань, наукового світогляду, а й розвитку їх креативності. Тобто розвиток креативності особистості став пріоритетним та значущим напрямком сучасної освіти.

Якщо говорити про початкову загальну освіту, то відповідно до державних стандартів, за якими формуються навчальні програми галузей освіти, не передбачачено вивчення основ творчої діяльності. Проте у критеріях оцінювання навчальної діяльності зокрема 12-бальної системи оцінювання зазначено, що найвищий бал присвоюється школярам, що

можуть проявляти, опанувати та здійснювати креативно-практичні дії. Звісно, що розвиток креативності має свої особливості залежності від вікового етапу, різні чинники та фактори свого розвитку, що відбивається на динаміці розвитку. Особливості розгортання креативності у молодшому шкільному віці ми розглядали у пункті 1.1 розділ 1 даної роботи. Було встановлено, що для молодшого шкільного віку значущими є фактори, що стосуються самоорганізації навчально-пізнавальної діяльності, особливості соціального оточення, характер спілкування між вчителем та дитиною, стиль сімейного виховання, статус дитини в групі однолітків та інші.

Оскільки для даного вікового етапу характерні глибинні зміни, що стосуються особистості школяра, зокрема, розвиток креативності є найбільш вагомим особистісною характеристикою. На протязі даного періоду креативність виходить на якісно новий рівень свого розвитку. Український науковець Г. Костюк говорив про те, «що онтогенез людського організму визначається біологічною спадковістю, онтогенез особистості — соціально спадковістю» (Костюк Г.С.) [25, с. 165]. Якщо говорити про зазначені дві детермінанти, які в виокремив Г. Костюк, то вони тісно пов'язані в процесі розвитку та становлення особистості школяра. Якщо зазначати про біологічну спадковість, то вона є джерелом генетичних характеристик особистості, від яких залежить формування біологічного організму та його розвитку, якщо говорити про соціальну спадковість, то вона відображається у сукупності культурних досягнень особистості, що формується у процесі історичного шляху та соціального розвитку.

Молодший шкільний вік пов'язані з функціональним розвитком нервової серцево-судинної системи, органів дихання, шлункового тракту та інше. Розглядаючи розвиток особистості з фізіологічної точки зору, в цей віковий період достатньо стабільний, спокійний, рівномірний.

Процеси гальмування в корі головного мозку молодших школярів переважають над процесами збудження, в порівнянні з дітьми дошкільного віку, що формує сприятливі фізіологічні передумови для подальшого

формування вольових якостей, зокрема таких як: здатність притримуватися вимог, проявляти самостійність, розуміти, які вчинки є не бажаними та утримуватися від них, контролювати та організовувати себе та свої дії. Враховуючи, що у учнів початкових класів нервові процеси стають більш рухливими, це дає можливість дітям швидко реагувати на обставини та змінювати власну поведінку та дії, легше адаптуватися до нових видів діяльності.

Молодший шкільний вік є сенситивним для абсолютно різних видів діяльності: мотиваційної сфери особистості, що проявляється у формуванні мотивів для навчання; когнітивної сфери - розвиток пізнавальних потреб та інтересів; мисленнєвої сфери - формування нових продуктивних навичок для навчальної роботи; особистісної - формування особливостей і розвиток нових спеціальних здібностей; вольової - розвиток навичок саморегуляції, самоконтролю, самоорганізації та інше (Іщук О.) [22].

Найважливішими новоутвореннями у майже всіх сферах психічного розвитку є формування нової якості інтелекту, формування особистісних рис, встановлення соціальних взаємозв'язків. Провідну роль грає навчальна діяльність, що є основним джерелом для формування креативності, у ході якої вдосконалюється і закріплюються нові особистісні досягнення. Чим більше позитивних здобутків буде у дитини молодшого шкільного віку, тим легше в подальшому буде звикання до нових ситуацій, а також переживання підліткової кризи.

Низка вчених В. Клименка, І. Лернер, В. Сухомлинський, М. Юхимчук було визначено, що повноцінний розвиток креативності можливий для формування на початку молодшого шкільного віку, який виступає сенситивним по відношенню до розвитку даного явища, що пов'язано з встановленням таких новоутворень, що характерні для мотиваційної сфери та можливості дитини сприймати успіх по відношенню до різних ситуацій. Крім того, це пов'язано з тим, що діти не мають шаблонних способів мислення та дій в певних ситуаціях, тобто це не домінує над особистістю дитини, тому на

даному етапі стає можливим розвиток саме креативності через нові та цікаві способи вирішення різних завдань, ускладнення мисленнєвих операцій та поведінкових патернів. Навчання творчості або креативності для дітей на даному етапі набуває значущості, так само як і навчання читанню, писанню та рахуванню (Павленко В.В.) [35].

Учні початкових класів готові до сприйняття нового, несвідомого, що пов'язано з формуванням мотиваційного компоненту, а саме бажання діяти, вирішувати ситуацію через різні можливо варіанти та високу адаптивність до нових технологій, чи то розвивального навчання, або творчої самореалізації особистості, або проектної, інтерактивної та інше. Креативність учнів проявляється на протязі усіх класів шкільного навчання від 1-го до 4-го, коли діти опановують не тільки навчальну діяльність, але й прийоми вирішення навчальних завдань не традиційними способами. Для цього у школярів сформовані такі властивості як: відкритість до пізнання нового, допитливість, емоційна компонента, можливість цілісного сприйняття предметів та об'єктів, фантазійність, можливість образного мислення, активне ставлення до дійсності, в сенсі його активного пізнання.

Формування креативності відбувається від поступових та повільних за темпом розвитку характеристик, з простіших форм до поступового ускладнення на інших вікових періодах. Можливість виявлення креативності у людей на різних вікових етапах значно відрізняється. У дитячому віці креативність проявляється максимально яскраво. Але з віком лана характеристика відходить на інший план і застосовується дорослими людьми все менше і менше. З фізіологічним розвитком для людини стає характернішою ригідність, жорсткість по відношенню до мисленнєвих форм, наявний досвід також заважає для розвитку креативності (Павленко В.В.) [35].

На протязі початкового періоду навчальної діяльності діти використовують наявний досвід та можливості пізнавальних процесів, що необхідно для формування різнобічних уявлень про оточуючих світ. Крім

того, для даного вікового періоду є характерним те, що якщо дитина задумала знайти додаткові рішення до проблемного питання, то вона буде його шукати незалежності від часових параметрів. Важливим для розвитку креативності школярів молодшого шкільного віку є участь вчителів та батьків. А оскільки молодший шкільний вік — це період, коли спонтанність поєднується вкупі з абстрактним мисленням, логічністю та інтелектом, який швидко змінюється, то з метою адаптації до цих умов необхідна допомога дорослого (Vygotsky L.S.) [52].

Концепція креативної освіти стала предметом дослідження таких учених, як О. Антонова, С. Сисоєва, А. Сологуб, А. Хуторський. Ефективному розвитку особистості сприяє навчальна діяльність (В. Богоявленська, В. Глухова, А. Петровський, К. Платонов, В. Рогозина та ін.). Навчальні завдання як дидактичний засіб засвоєння знань займають чільне місце в колі наукових інтересів Н. Бібік, М. Вашуленка, В. Давидова, О. Савченко, О. Умана. Сучасним педагогічним технологіям присвячено наукові праці О. Пометун, Г. Селевка, В. Чайки та ін. Креативність молодшого школяра, за визначенням Т. Воробйової, – це загальна властивість особистості учня, яка виявляється, передусім, у навчально-пізнавальній діяльності й зумовлює творчу спрямованість дитини, її здатність до самостійного вибору оптимального та оригінального шляху вирішення навчальних завдань, створення нових ідей, продуктів, новизна яких може бути як об'єктивною, так і суб'єктивною (Воробйова Т.В.) [6].

Під креативними властивостями молодшого школяра розуміємо комплекс індивідуально-психологічних особливостей, що обумовлюють здатність учня успішно здійснювати навчально-творчу діяльність. Вони розкриваються і розвиваються в процесі цієї ж навчально-творчої діяльності [3]. У структурі креативності учня виділяють такі компоненти: дивергентне мислення (Г. Альтшуллер, Дж. Гільфорд, В. Моляко, Г. Терехова); здатність генерувати велику кількість ідей (Н. Баришева, Дж. Гілфорд); творчу мотивацію (О. Матюшкін, Л. Пузеп); натхнення (В. Роменець); володіння

прийомами творчості (Г. Терехова, С. Гін) тощо.

Висновок до розділу 1. Творча діяльність для дитини є запорукою адаптації до різних умов, самореалізації особистості, успішного виконання навчальних і позанавчальних завдань. Молодший шкільний вік виступає основою, або сенситивним періодом для формування та розвитку креативності, що пов'язана з безпосередньо активністю самої дитини і її мотиваційної складовою, що проявляється в допитливості. Саме тому, надзвичайно важливого значення дана проблема набуває при розвитку креативності учнів саме даного вікового етапу. У початковій школі нестандартна робота та прийняття не шаблонних рішень відіграє значну роль для подальшого розвитку креативності кожного індивідуума.

Якщо говорити про віковий діапазон молодшого шкільного віку, то він коливається від 6 до 10 років. На перший план, на даному віковому періоді, виходять особливості взаємовідносин з навколишніми людьми та домінуючою провідною діяльністю стає гра, навчання та праця. Для дітей даного вікового періоду стає важливим вираження мотивації до чогось нового, дорослого положення в житті та можливості виконання нової, не шаблонної діяльності, в порівнянні з тим, що роблять оточуючі люди. Саме на цьому базується прагнення молодшого школяра для навчання як нової соціально значущої діяльності.

Молодший шкільний вік — це період формування, накопичення та засвоєння великої кількості інформації. І важливими умовами для формування розумового розвитку виступають: наслідування дій та висловлювань дорослих; підвищена вразливість та навіюваність; спрямування на розвиток розумової активності, а також на повторення та внутрішнє прийняття інформації. Описані властивості виступають основою для формування креативності для дітей молодшого шкільного віку, істотно впливають на пізнавальні можливості дітей, і обумовлюють загальний подальший розвиток. Враховуючи, що креативність є важливим аспектом на протязі всього особистісного та професійного шляху особистості, основною

функцію якої є допомога для адаптації та вирішення певного спектру проблем, то формування креативності можливо саме в молодшому шкільному віці.

На основі вивченого матеріалу, можемо стверджувати, що основними компонентами креативності у молодшому шкільному віці є: креативна уява — за її допомогою діти можуть створювати образи, поєднувати або формувати нові зв'язки між об'єктами; креативне мислення — це здатність генерувати нові власні ідеї або реструктурувати вже існуючі; креативна грамотність — це здатність сприймати інформацію та здійснювати вибір способів реагування на дану інформацію, а також способи вирішення завдань, що залежить від ситуації.

Креативність виступає не тільки інтеріорізованим внутрішнім явищем особистості, а також містить в собі внутрішній потенціал для прийняття не шаблонних рішень, залежить від особистісних характеристик особистості, що визначають ефективність та успішність використання особистісних ресурсів для досягнення поставлених цілей. Загалом, креативність — це здатність до вияву творчості, ефективний розвиток та досягнення якої залежить від чинників: це творчість особистості, сприятливе освітнє середовище, безпосередньо творчий процес та результат творчої діяльності. Компонентами креативності у молодшому шкільному віці встановлено: креативна уява, креативне мислення та креативна грамотність.

Формування креативності відбувається від поступових та повільних за темпом розвитку характеристик, з простіших форм до поступового ускладнення на інших вікових періодах. Можливість виявлення креативності у людей на різних вікових етапах значно відрізняється. У дитячому віці креативність проявляється максимально яскраво. Але з віком вона характеризується відходить на інший план і застосовується дорослими людьми все менше і менше. З фізіологічним розвитком для людини стає характернішою ригідність, жорсткість по відношенню до мисленневих форм, наявний досвід також заважає для розвитку креативності.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ КРЕАТИВНОСТІ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Методологічні аспекти дослідження креативності дітей

В основі наукової роботи лежить культурно-історична парадигма, яка розроблена радянським психологом С. Виготським, в подальшому пропрацьована в роботах А. Леонтьєва. На основі даної парадигми основне джерело розвитку дитини пов'язане з соціальним оточенням. Саме ставлення соціального оточення формує зміни в психічному та когнітивного розвитку особистості, зокрема значним чинником для формування виступає вік. Розвиток дитини тісно пов'язаний з суспільно-історичним розвитком. Основною рушійною силою розвитку виступає саме навчання. Навчання є внутрішнім регулятором, який в процесі діяльності дитини набуває певних характеристик і культурно-історичних властивостей. Навчання і розвиток не є одним і тим же процесом, вони розвиваються паралельно, тобто мають значення окремо для індивіда (Vygotsky L.S.) [52].

На базі теоретичного вивчення Л. Виготського був сформований генетичний підхід, основи якого також можуть бути використані в нашій роботі. Зокрема С. Максименко вдосконалив даний підхід, назвавши його генетико-моделюючим, або, за визначенням самого автора, генетико-креативним. Він застосовується при вивченні основ функціонування дитячої та вікової психології, дозволяє отримати не тільки нові дані відносно розвитку особистості в даний віковий період, але є унікальні факти, що тісно пов'язані з навчанням та вихованням. Основна сутність методу базується на реальній моделі ситуації розвитку, коли дитина безпосередньо займається тим що моделює ситуацію, що має певну проблему або труднощі, а також шляхи її вирішення, виходячи не тільки з власного досвіду, але є з але є в креативних можливостей (Максименко С.Д., Vygotsky L.S.) [31, 52].

Основна мета даного методу полягає у вивченні безпосередньо того, що знаходиться в процесі свого розвитку. Технологія передбачає проведення дослідження безпосередньо в природних умовах функціонування особистості та створення актуального простору, в якій особистість відчувається себе безпечно та стабільно.

За С. Максименко генетико-моделюючий метод, який він назвав умовно генетико-креативним, оскільки процес формування реальної картини світу дитиною, залежить від процесу співпраці або співтворчості саме дорослого та дитини, що проявляється у результаті діяльності (Максименко С.Д.) [31].

С. Максименко визначає такі принципи дослідження креативності, виходячи з методологічного підходу:

— принцип розвитку, який враховує особливості онто - та філогенетичного розвитку особистості. В основі даного принципу положення про те, що будь-яка вихідна сила або потреба особистості, в апріорі, має креативний характер

— принцип переживання, за яким дану функцію повинне виконувати оточення дитини

— принцип свободи, що пов'язаний з процесом навчання та формування свободних дій особистості дитини, але під керівництвом дорослого з послідуочим формуванням процесів інтеріоризації

— принцип взаємодії, що може бути реалізований через свободу взаємодії. Свобода взаємодії - це можливість встановлення контактів з різними суб'єктами та вираження тих думок та емоцій, які є домінуючими для даного індивіда

— принцип невизначеності — основою його є твердження про те що існує ряд задач, в основі яких вже покладена тенденція до помилки

— принцип терапевтичної дії, пов'язаний з твердженням про те, що процес творчості або право креативності є необхідною складовою життя особистості та її психологічної стабільності (Максименко С.Д.) [31].

Також, ми хочемо описати класифікацію принципів дослідження розвитку креативності запропонову З. Шмітдом, для розвитку креативного потенціалу людини, які покладені в основу розроблених практичних рекомендацій:

— принцип доступності. Він базується на твердженні, що розвиток творчого потенціалу стимулює ефективність навчальної діяльності.

— принцип договірної групи. Цей принцип базується на нормах, що прийняті в певній соціальній групі та є обов'язковими для дотримання. Зокрема, дані способи вони існують для врегулювання соціальних контактів між вчителем та учнем у класі. Вони можуть бути як формально прийняті та підписані, а також а існувати неформально.

— принцип особистісної мотивації розвитку пізнавальної потреби. Пізнавальна допитливість та інтереси обов'язково повинні розвиватися у кожного з учнів. Це закладено біологічною основою для психічного розвитку.

— принцип зміцнення творчого процесу — розвиток креативного потенціалу може здійснюватися з використанням методів стимуляції.

— принцип запобігання перешкодам. Цей принцип описує певні бар'єри, що можуть виступати перешкодою для розвитку творчого потенціалу особистості або креативності як особистісної характеристики. Основною умовою є можливість подолання даних перешкод особистістю.

— принцип креативного вчителя. Креативний вчитель — це та особа, яка може стимулювати розвиток подібних якостей у своїх учнів через особистий приклад.

Загалом всі описані принципи, а також парадигми були застосовані в нашій роботі та ефективно розкрити через теоретичний та практичний розділ кваліфікаційної роботи (Каракатсаніс Т.В.) [23].

2.2. Опис вибірки та методик дослідження креативності дітей молодшого шкільного віку

Дослідження проводилося у жовтні 2022-2023 навчального року на базі Миколаївської загальноосвітньої школи I-III ступенів №26. В дослідженні приймали участь учні 1, 2 та 3 класів. З кожного класу для подальшої обробки результаті було відібрано по 25 бланків. Це оптимальне число для математичної обробки результатів та подальшого порівняння даних. Тема роботи стосується психологічних особливостей, тому основний акцент ми зробили на якісний опис креативності.

Загальний віковий діапазон учнів коливається від 7 до 10 років. Учні першого класу не приймали участь у дослідженні через неможливість заповнення ними бланкового тесту, тому ми зорієнтували увагу на дітях молодшого шкільного віку, що можуть самостійно прочитати твердження та / або зрозуміти інструкцію, тому що в практичній роботі твердження зачитував дослідник.

Основна мета дослідження – це збір характеристик про креативність на даному віковому етапі.

Гіпотеза дослідження – креативність має свої особливості в кожному класі молодшої школи, проте зберігаються і загальні тенденції.

Дослідження мало характер констатуючого та проводилося в один активний етап з участю досліджуваних – психодіагностичний. Звісно, що як експериментатор план дослідження охоплював більше етапів, зокрема:

- підготовчий етап, який включав вивчення теоретичного матеріалу, формування методологічної основи дослідження, а також підбір психодіагностичного інструментарію з підготовкою бланків
- експериментальний етап – проведення психодіагностичного дослідження з фіксацією результатів
- інтерпретаційний етап – якісна та кількісна обробка результатів дослідження

- етап оформлення наукової роботи – систематизація отриманих даних та їх опис у кваліфікаційній роботі.

Для дослідження було обрано такі методи та методики:

- в рамках викресленого генетико-моделюючого методу було використано спостереження, що стало достатньо ефективним інструментарієм для психологічної діагностики, оскільки були встановлені значні розходження між даними психодіагностики бланкової та проєктивної і безпосередньо результатами метода спостереження. Зокрема, основною перевагою спостереження є можливість дослідження об'єкту в його природному середовищі.

- методика «Тест творчого мислення» (Е. Торренс). Тест призначений для діагностики креативності починаючи з дошкільного віку (5-6 років). Ускладнені варіанти можуть бути використані і в інших вікових групах (до 17-20 років). Головне завдання, яке ставив перед собою Е. Торренс, – отримати модель творчих процесів, що відображає їх природну складність.

В основі цього методу лежить здатність до дивергентного мислення (Д. Гілфорд), до перетворень і створення асоціацій, здатність породжувати нові ідеї та розробляти їх.

Дванадцять тестів творчої продуктивності Е. Торренса згруповані в вербальну, образотворчу і звукову батареї. Перша позначається як вербальне творче мислення, друга – образне творче мислення, третя – словесно-звукове творче мислення.

Тест творчого мислення Е. Торренса припускає можливість різних варіантів і модифікацій. Останнім часом з'явилося безліч різних адаптованих модифікацій даного тесту (А. М. Матюшкін, Н. В. Шумакова, Е. І. Шелбанова, Н. П. Щербо, В. Н. Козленко, Е. Е. Тунік, А. Е. Симановский, Т. А. Баришева).

Перед пред'явленням тесту необхідно враховувати наступні **аспекти роботи.**

1. Тести не допускають ніяких змін і доповнень. Навіть невеликі «імпровізації» в інструкціях вимагають повторної стандартизації та валідизації тесту. Не слід також збільшувати час виконання тесту, так як нормативні дані, представлені в керівництві, відповідають зазначеному ліміту часу.

2. Під час тестування необхідно створити сприятливу емоційну атмосферу. Вживання слів «тест», «перевірка», «іспит» необхідно уникати, так як тривожна, напружена обстановка блокує свободу творчих проявів. Тестування проходить у формі захоплюючої гри, цікавих завдань, в обстановці заохочення уяви, допитливості дітей, стимулювання пошуку альтернативних відповідей.

3. Оптимальний розмір групи – 15-35 досліджуваних. Для молодших дітей розмір груп слід зменшити до 10-15 осіб, а для дошкільнят переважно індивідуальне тестування.

4. Час виконання фігурної форми тесту – 30 хвилин. Враховуючи підготовку, читання інструкцій, можливі питання, необхідно для тестування відвести 45 хвилин.

5. Якщо інструкція викличе запитання дітей, треба відповісти на них повторенням інструкції, але більш зрозумілими для них словами. Необхідно уникати прикладів і ілюстрацій можливих відповідей-зразків. Це призводить до зменшення оригінальності і в деяких випадках – кількості відповідей.

Обробка експериментальних даних

Характеристика основних показників творчого мислення

1. Легкість (швидкість) – кількісний показник, що відображає здатність до породження великої кількості ідей (асоціацій, образів). Вимірюється числом результатів.

2. Гнучкість – відображає здатність висувати різноманітні ідеї, переходити від одного аспекту проблеми до інших, використовувати різні стратегії вирішення. Вимірюється числом категорій. Категорії:

- світ природи;
- тваринний світ;
- людина;
- механічне;
- символічне;
- декоративні елементи;
- видове (місто, будинок, шосе, двір);
- мистецтво;
- динамічні явища.

3. Оригінальність – характеризує здатність до висування ідей, відмінних від очевидних, нормативних. Вимірюється кількістю неординарних відповідей, образів, ідей.

4. Розробленість (ретельність, деталізація образів) – фіксує здатність до винахідництва, конструктивної діяльності. Вимірюється кількістю істотних і несуттєвих деталей при розробці основної ідеї.

При обробці експериментальних даних необхідно мати на увазі, що **причини низьких і високих показників по всіх когнітивних параметрах креативності можуть бути різними**. Так, низькі показники за фактором «швидкість» можуть бути пов'язані з високою деталізацією, розробленістю ідей. Високі показники по даному фактору можуть свідчити про імпульсивність або поверховість мислення. Низькі показники за фактором «гнучкість» свідчать про ригідність мислення або низьку інформованість, слабку мотивацію. Надзвичайно високі показники мають «негативний відтінок» і можуть свідчити про нездатність до єдиної лінії в мисленні. Високий коефіцієнт оригінальності іноді спостерігається при психічних і невротичних розладах.

Тому при обробці емпіричних даних істотним є не тільки кількісний результат (бали), а й причини цього результату.

2.3. Результати дослідження креативності

Спостереження є основним методом дослідження креативності, в даному випадку. А його основною перевагою є можливість дослідження об'єкту безпосередньо в природних умовах сприйняття, а також можливість оцінки різних наслідків прояву креативності. Мета спостереження виявилася достатньо високоефективною, навіть при оцінці тих чинників, які були отримані в ході дослідження за допомогою бланкових тестів. Крім того, в методі спостереження використовуються не тільки кількісні та якісні оцінки отриманих результатів, а й існує мовленнєва комунікація між учасниками спостереження. Можливість спостереження за вербальними та невербальними проявами емоційного спектру дітей.

В рамках нашого практичного дослідження використовувалися різні завдання, які мали різний зміст відносно наповнення завдань, проявів та спонтанності з боку дітей, максимальної інформативності для дослідника, можливість формалізувати отримані результати.

Основною перевагою методу спостереження є те, що дитина в процесі того, як захоплюється творчістю, будучи це малювання, ліплення, або написання казок та історій, вона не задумується над тим, що дана історія або малюнок має певний психодіагностичний сенс. Саме тому значно зростає спонтанність, оскільки відсутній свідомий контроль за діями особистості.

Основними перевагами дослідження креативності через спостереження є:

1. Молодший шкільний вік є сенситивним по відношенню до розвитку креативності як загальної здатності особистості до розвитку;
2. Значно вираженими є можливості для конструювання необхідного творчого середовища, оскільки умови існування та соціального оточення не диктують дітям варіанти поведінки, як у старших школярів;
3. Достатньо легко вдається відтворити експериментальні умови, тому що для початкових класів залишається актуальним проведення дослідження

саме в навчальному приміщенні, до якого вони звикли, і в якому до цього проявлялися певні творчі здібності;

4. Найбільшою перевагою є засвоєння безпосередньо через можливість довготривалої взаємодія з даними дітьми, тобто тривалого контакту дітей з дослідником, що дозволяє розкрити особливості прояву креативності з різних сторін.

Достатньо важливою стороною дослідження було звернення уваги педагогів та батьків на важливості розвиток креативності у молодшому шкільному віці. Виявлення рівня актуального стану та зони найближчого розвитку саме креативності дозволяє встановити необхідний рівень психологічної діагностики за Л. Виготським, а маючи на увазі індивідуальні, вікові, нормативні показники. Результатами дослідження та спостереження було встановлено саме індивідуальні способи сприйняття та переробки інформації враховуючи рівень креативності.

Для психологічної діагностика креативності використовуються такі параметри при спостереженні:

1. Ігрові дії, що здійснюють діти: тобто оцінювалося ті дії, які мали відношення до різних ігрових об'єктів, дії різних персонажів, і різні зміни сюжетів в залежності від бажання та різних варіантів, що пропонують діти.

2. Особливості використання предметів-замінників, тобто ігровий простір був реалізований таким чином, що обладнання, яке знаходилася в кабінеті, а саме різні матеріали та предмети були не безпосередньо необхідними для гри речами, але могли виступати заміниками для такого процесу.

У ході проведення експерименту дорослі виступали як спостерігачі, вони не втручалися в групу і процес, не здійснювали різні варіанти оцінки та не займалися плануванням певних дій. Їх основною метою та функціями був фізичний / психологічний комфорт та безпека учасників даного процесу, саме їх дітей, а дітям пропонувалося розіграти та додумати якийсь певний казковий або навіть фантастичний сюжет. Початок історії був сформований

дорослими. Далі діти в процесі своєї взаємодії розвивали даний сюжет, розігрували його, роздавали ролі, обирали предмети, які була розташована в кабінеті та матеріали для організації певного театрального дійства.

Найбільш цікавим було те що діти в процесі спостереження за ними використовували предмети-замінники відповідно до їх основної функції. Типи ігрових подій, що можуть оцінюватися як креативні, можливо відносно відвнести до різних типів

- подія, що пов'язана з репродукцією певної історії, яка вже є відомою або схожа на сюжет, якийсь десь повторювалося.
- подія, що набула несподіваного вирішення ситуації в ігровому дійстві.
- подія як постановка проблеми, і сюжет спрямований на презентацію різних виходів з даної проблеми тобто різних сюжетів.
- подія — інсайт — це певне несподіване, унікальне, нове відкриття, яке є творчим надбанням, яке спрямоване на перетворення існуючого сюжету, який захоплює усіх учасників процесу.

Кожен вид ігрових подій мав свою шкалу для оцінки, тобто ми присвоювали бали за ті сюжети, які реалізовували учні:

- 0 балів присвоювалися за сюжет, який був давно відомим і зрозумілим
- 1 бал присвоювався історіям, в яких було певне розв'язання ігрової ситуації і що мала певну свою оригінальність
- 2 бали присвоювалося сюжетам, що мали не тільки певні проблеми або опис певної проблемної ситуації, але й можливості для розв'язання даної ситуації
- 3 бали присвоювалося сюжетам, в яких було творче переосмислення дійсності, щось нове та оригінальне.

Оцінювання можливості використання предметів також мало свою шкалу зокрема:

- 0 балів отримували за відповіді, які були просто відтворювальними, тобто очевидними, зрозумілими та загальноприйнятими або це способи використання, які не мали спільних ознак з реальним предметом.

- 1 бал оцінювалися дії, що були спрямовані на певні зміни або трансформацію тих предметів, які були в наявності у дітей
- 2 бали присвоювалися використанню предметів-замінників, коли були застосовані приховані ознаки, даних речей. Основним показником розвитку креативності, в даному випадку, була оцінка особистістю дитини саме креативності сюжетів, що вона запропонувала, а також особливості використання предметів заміників.

В подальшій експериментальній роботі було встановлено що учні 1, 2 та 3 класу в процесі реалізації завдання на побудову сюжету проявляли середні та низькі показники рівнів креативних здібностей, таких якостей як продуктивність, гнучкість, оригінальність і точність. Загалом за показниками, що були отримані у всіх групах найбільшого свого розвитку здобув показник продуктивності, а найменшого розвитку, в порівнянні з іншими характеристиками — оригінальність. Тобто, якщо говорити термінами експериментальної психології оригінальність сприймається особистістю як надання статистичних відповідей, що є рідкісними. А враховуючи, що малюнки в методиці Торренса мали свої певні назви, але вони не збігалися з тими, що надавали їм діти. І тут необхідно враховувати віковий параметр, а саме те, що діти знаходяться у віці від 6 до 10 років, в процесі свого становлення знаходяться такі якісні та кількісні показники як довільність психічних процесів, формування внутрішнього плану дій, особливості рефлексії поведінки, а також свого становлення набуває мова та мовлення. Саме через це багато комунікативних проблем у дітей молодшого шкільного віку можуть виникати, крім того їм складно формулювати свої емоції та почуття в текстовому еквіваленті.

За допомогою методики даної методики також було дослідження особливості невербальної креативності дітей за параметрами:

- продуктивність. Даний параметр має на увазі кількість тих зображень, які продукують особистості за певний проміжок часу

- гнучкість. Це можливість легко змінювати картину та можливість швидкого переходу від одного завдання до іншого
- оригінальність. Цей показник спрямований на дослідження особливостей надання дітьми відповідей, що не є статистично шаблонами
- точність можливість відтворення дитиною молодшого шкільного віку основних завдань або ситуацій безпомилково.

Також нам було використано «Опитувальник креативності» В. Джонсона. Він спрямований на вимірювання творчого мислення або креативності дітей молодшого шкільного віку, в своїй структурі включає дослідження вербальних і невербальних аспектів творчого мислення Е. Торранса, а також включено батарею тестів креативності Тунік. Даний опитувальник креативності базується на двох основних базових підходах до аналізу даної проблеми: на уявленні про те, що творчі здібності формуються при дефіциті знань, а також тоді, коли надходить нова для особистості інформація при формуванні структури та зв'язків між ними, при недостатній кількості інформації, для пошуку нових підходів та рішень певної проблемної ситуації, або при повідомленні отриманих результатів. В. Джонсон розглядає творчі здібності як неочікуваний продуктивний акт, який виходить від виконавця абсолютно спонтанно та включений у соціальну взаємодію. Основою для креативності виступають набуті знання та можливості особистості. Запропонований опитувальник креативності — це об'єктивний бланковий тест, що складається з восьми пунктів певних характеристик, що мають відношення до творчого процесу, і базується на спеціальних здібностей, що мають творчий нахил, та можуть бути діагностовані при спостереженні. Досить важливо, що в даному опитувальнику можливо здійснити самостійний підрахунок результатів. Основний час за який особистість надасть відповіді на опитувальних займає 10-20 хвилин. Щоб сказати про рівень вираженості креативних здібностей, необхідно спостерігати за особистістю в реальних умовах. Крім того, опитувальник дає можливість діагностики самооцінки креативності дитини молодшого

шкільного віку, а кожен з запропонованих тверджень опитувальника включає по 5 градації.

Наступна методика, що була використано в нашому дослідженні — це тест «Конструювання фраз за початковими буквами слів» (за методикою Дж. Гілфорда). Основною метою даного тесту було встановлення рівня мовленнєвого розвитку учнів молодшого шкільного віку, а також їх можливості для мовленнєвої креативності. Основна інструкція складається з того, що учням пропонується якнайшвидше записати з чотирьох базових слів одне речення, і ускладненням є те, що кожна кожне слово в даній методиці починаються виключно на одну **букву**. Основними елементами оцінки є те, що слова повинні бути пов'язані між собою логічно, у реченні має бути погодження за родами, числами, особами та відмінками. Використання прислівників або службових слів виключається. Час виконання, який дається на виконання завдання - 5 хвилин. Основною системою оцінювання, в даному випадку, є безпосередню кількість правильно складних речень.

Почнемо інтерпретацію результатів зі спостереження за грою дітей. Оскільки ми не мали простору та можливості проведення експериментального дослідження у класі, який є знайомим для кожної особистості, ми запропонували батькам, які бажали провести подібну психодіагностична роботу зі своїми дітьми, провести це в онлайн-форматі. Загалом погодилися всі батьки. Робота проходила в парі зі шкільним психологом, під її контролем, була отримана згода від кожного з батьків про проведення подібного дослідження.

Технологія проведення дослідження почалася з наступного: було надано рекомендації, які предмети повинні знаходитися в знайомій для дитини кімнаті, надано батькам інструкцію як необхідно діяти в даній ситуації і описано основні завдання для дитини. Бажано, щоб наповнення цієї кімнати не було відомо дитині до самого початку спостереження. Тобто знайомство з кімнатою розпочиналося разом зі знайомством з психологом.

Спілкування з психологом та експериментатором відбувалося з використанням гаджетів та онлайн-зв'язку, зокрема через систему ZOOM. Спочатку ми знайомилися з дитиною і пропонували їй гру разом з її батькам, яка заключалася в тому, що батьки почали певний сюжет розказувати, а задача дитина була продовжити його та програти.

Загалом, основною проблемою в дослідженні виступили самі батьки, тому що, незважаючи на клас в якому навчалася їх дитина, вони намагалися максимально прийняти участь у рішеннях своєї дитини, хтось в більшій, хтось в меншій мірі, але приблизно 20% батьків були достатньо активними по відношенню до дії своєї дитини, могли коментувати, підказувати, говорити про те, що правильно, що неправильно. Це заважало експерименту і впливало на дії дитини, зокрема на її креативність. Звісно, що експериментатори звертали на це увагу та просили батьків бути максимально нейтральними для чистоти експерименту. Але, все ж таки емоційний фон батьків був достатньо тривожний, а вони намагалися проявити себе, але вже не настільки активними діями, або коментарями.

Ми встановили таку закономірність, що саме у таких батьків рівень креативності дітей був на низькому рівні, оскільки батьки максимально диктують умови гри дитині без можливості її саморозкриття або не враховуючи бажання внести щось нове. Мається на увазі, що задаються певні шаблони схеми, які засвоюється дитиною та потім програються в житті. Він не набуває того досвіду становлення креативності як особистісної риси, саме через те, що батьки виступають прикладом для будь-яких дій. Таких дітей можна характеризувати як: вони використовували достатньо відомі сюжети і зрозумілі в своїй грі, з класичних казок або розповідей, або знайомих мультфільмів, їх історії мали дещо репродуктивний характер, тобто не вносились певних нових рішень у проблемне поле тієї історії, яка була запропонована, характер дій у історії у таких дітей носив відтворювальний характер, тобто зрозумілий загальноприйнятий, очевидний. Оригінальність

таких творів була близькою до нуля. Предмети-замінники або майже не використовувалася, або використовувалися, але не за призначенням.

Продуктивність як параметр креативності була або на низькому, або на середньому рівні, оскільки діти намагалися дослухатися до батьків, спитати як використовувати ці предмети, для чого вони існують і на це втрачали значний проміжок часу. Гнучкість не проявлялася загалом, тому що діти не змінювали сюжет картини або історії, яку презентували, не було певних переходів. Якщо говорити про оригінальність її також не було, вона не проявлялася. Точність відтворення оригінальної історії була максимальною. Цікаво що при переході від класу до класу, від 1-го до 3-го, така кількість школярів знижувалася, але не суттєво, якщо говорити про 1-й клас, то дітей з низьким рівнем креативності за результатами спостереження було 16 %, у 2-му класі 12 % і у 3-му класі 8 %.

Для дітей що проявили середні рівні креативності за результатами спостереженням за діяльністю дитини було характерно: ті історії, які вони обирали мали несподіване або нестандартне вирішення в ігровому просторі, або постановка проблеми нагадувала загальновідомий сюжет, проте кількість варіантів вирішення проблеми значно зростала в порівнянні з попереднім рівнем. В даних історіях був певний відсоток оригінальності, яка приносилася за бажанням дитини, відповідала її потребам та інтересом. Спостерігалася ідея аглютинації або зміщення деяких образів в одній історії, яка подобалася дитині, проте вона набувала своїх особливих рис, які не були характерними для даних героїв, які були репрезентовані. Якщо говорити про предмети-замінники, які були використані, то діти, що мали середній рівень креативності, вони не тільки не використовували ці предмети-замінники, але й надавали їм своїх специфічних функцій, що суттєво відрізнялося від початкових, характерних для даних предметів.

За параметрами креативності, що є загальноприйнятим, продуктивність в даних дітей знаходилась на середньому рівні, вони не продукували значну кількість різних героїв, описували 2-3 виходи з ситуації, але вони всі

розгорталися відносно сюжету, мали свою певно логічну послідовність і не змінювалися в процесі програвання. Для дітей, що проявили гнучкість на середньому рівні креативності було характерним те, що вони могли змінювати сюжет, але робили це в тих випадках, коли образ героя не співвідноситься з ситуацією, яка складалася в ігровому дійстві і це було не достатньо часто. Була присутня певна міра оригінальності, тобто діти приписували певні нові характеристики героям, формували нові умови їх взаємодії. Точність відтворення образів вона була порушена, оскільки в кожний з образів діти приносили своє наповнення. Це було характерно для незначної кількості дітей для 1-го класу - це всього 8 % осіб, для 2-го класу - це 12 % осіб, для 3-го класу - це також 12 % осіб. Але у дітей, що отримали високий рівень розвитку креативності за результатами спостереження, в них були сюжети, які репрезентували певні нові ідеї, нові відкриття, це були подорожі до невідомих земель, або до космічних планет, з вигадуванням сюжетів та образів людей, яких не існує. В процесі взаємодії з такими дітьми спостерігалось те, що вони не тільки описували певні проблемні ситуації, але й надавали героям декілька варіантів вирішення, творче переосмислення дійсності, могли достатньо легко змінювати хід подій, причому це було максимально логічно та лаконічно. Потім вони обґрунтували зміну на достатньо високому рівні мовленнєвої креативності. Використання предметів-замінників також було на високому рівні, про що свідчить креативність сюжетів, які були вигадані дітьми молодшого шкільного віку, а також особливостями використання предметів-замінників.

Тепер представимо результати за методикою «Опитувальник креативності» В. Джонсона.

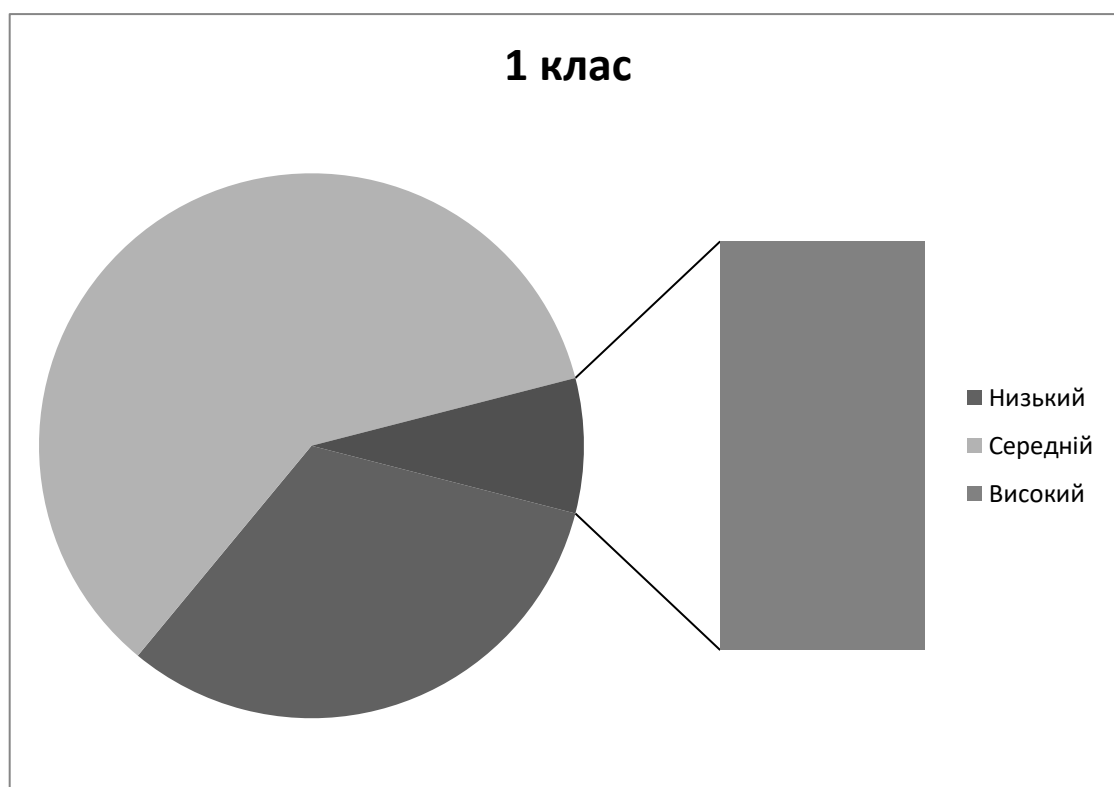

Рис.2.1. Результати дослідження за методикою «Опитувальник креативності» В. Джонсона учнів першого класу

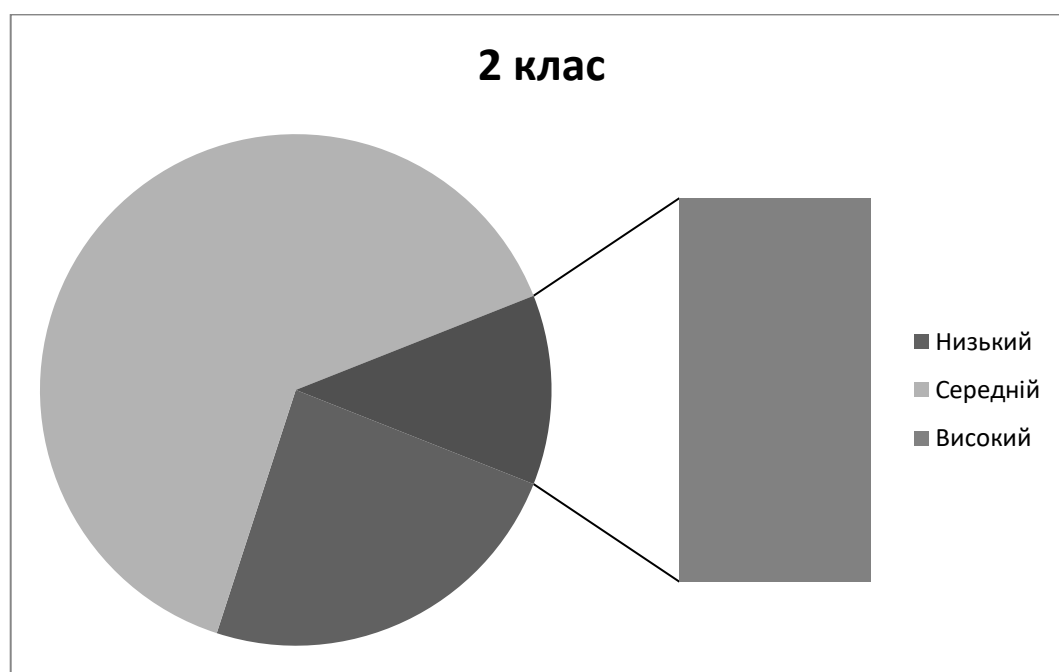

Рис.2.2. Результати дослідження за методикою «Опитувальник креативності» В. Джонсона учнів другого класу

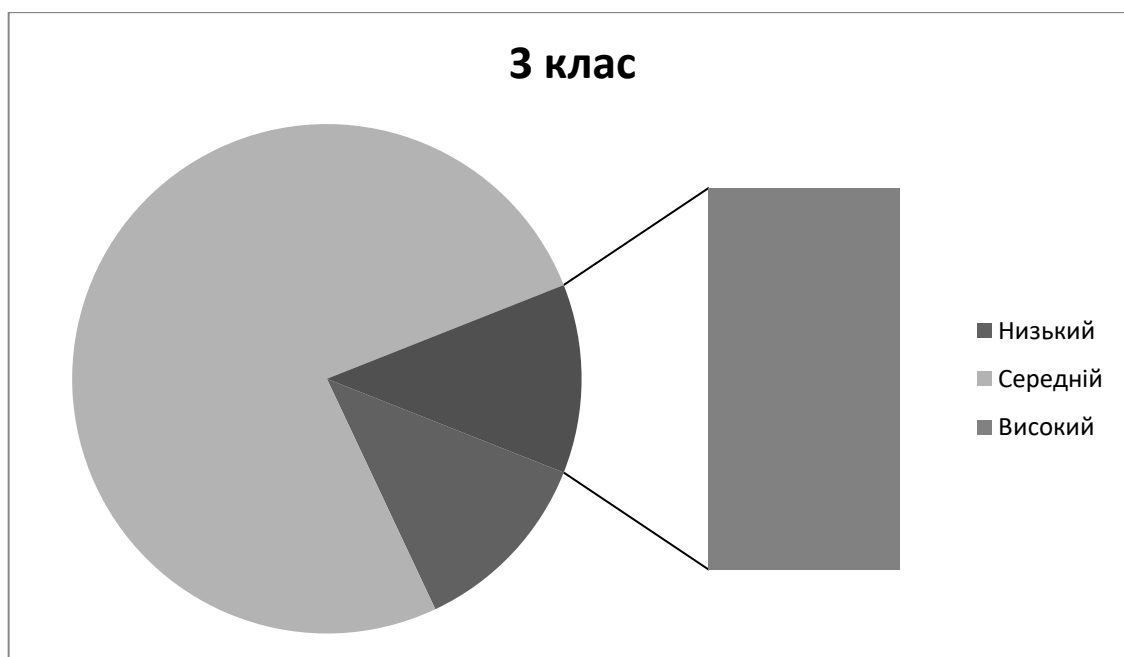

Рис.2.3. Результати дослідження за методикою «Опитувальник креативності» В. Джонсона учнів першого класу

За результатами методики «Опитувальник креативності» В. Джонсона (рис. 2.1,2.2,2.3), ми спостерігаємо, що при переході від 1-го до 3-го класу кількість учнів, що мають низькі прояви розвитку творчих здібностей зменшується. Для осіб, які проявили низький рівень креативності за даним опитувальником є характерним: низький рівень спостережливості, неможливість передбачати певні проблеми та знаходити шляхи їх вирішення, дуже рідко з'являються незвичайні або оригінальні ідеї або думки, не проявляється творча фантазія. Крім того, досить складно довести ту справу, яку розпочав учень до логічного завершення, через відсутність наполегливості у цілєтворенні, на досить низькому рівні знаходиться прагнення до самоствердження та самовираження. Діти, в яких було встановлено низький рівень креативності, формують 1-2 відповіді за достатньо довгий час.

Якщо говорити про середній рівень розвитку креативності, за даною методикою, то для учнів, що показали саме цей рівень характерним є те, що

вони не завжди дають логічні відповіді, не завжди можуть приймати адекватні рішення, щоб вони відповідали повній мірі поставленій меті. А також часовий параметр, а саме швидкість надання відповіді, виражений на середньому рівні, показники уяви, оригінальності стилю, не шаблоне мислення, емоційність образів немає своїх певних особливостей. Середній рівень значно зростає при переході від 1-го до 2-го та 3-го класу.

Якщо говорити про високий рівень розвитку креативності, то він проявляється у незначній кількості осіб і змінюється при переході від 1-го до 2-го класу. Тобто ми можемо говорити, що діти, які отримали високі показники за даним критерієм проявляють такі характеристики: вони достатньо швидко відтворюють ідеї, надають значну кількість відповідей на одне й те саме завдання, а дані відповіді характеризуються логічністю та оригінальністю подачі, використанням незвичайних та нестандартних елементів. Тобто, креативність є виражена на достатньо високому рівні і основні її компоненти, такі як: незвичайність, оригінальне стилю, багатство уяви, глибина образів, емоційність — знаходиться на достатньому високому рівні для творчості.

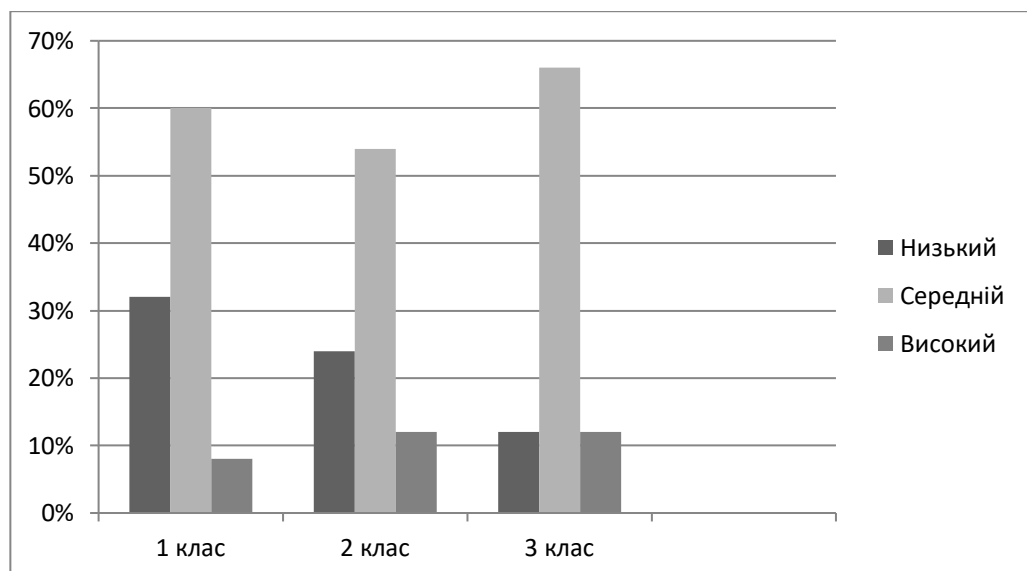

Рис.2.4. Результати дослідження за методикою тест «Конструювання фраз за початковими буквами слів» (за методикою Дж. Гілфорда) учнів різних класів

Якщо аналізувати отримані результати за тестом «Конструювання фраз з початкових букв слів» (за методикою Дж. Гілфорда) для учнів 1-го класу є характерним на високий відсоток, а саме 8 відсотків осіб, що проявили високий рівень мовленнєвої креативності. В групах домінує середній рівень вираженості творчої здібності до поєднання слів відповідно до умов тесту.

Низький рівень характеризується труднощами у формуванні нових речень. Якщо спостерігати за рисунком 2.4, то ми можемо побачити як підвищується незначно високий рівень прояву мовленнєвої креативності у 2-му класі та знижується низький рівень, коли середній при першопочатковому зниженні, підвищується у 3-му класі.

У 3-му класі серед дітей молодшого шкільного віку найбільш вираженим є середній рівень мовленнєвої креативності, коли низький та високий знаходяться на відносно однакових рівнях.

Якщо говорити про характеристики кожного з рівнів, то для низького є характерним те, що дитина не спроможна до швидкої, гнучкої та влучної відповіді на поставлену задачу, тобто це характеризується зниженою мовленнєвою активністю та бідністю мовленнєвого запасу, і виходячи з недостатнього досвіду, то рівень мовленнєвої креативності також незначний.

Якщо говорити про середній рівень за даним тестом, то діти більш фантазують, мають значний досвід мовленнєвої креативності, крім того наявні знання та можливості до компонування слів у реченні.

Для високого рівня за даним тестом є характерним те, що дитини проявляє фантазійність, оригінальність, гнучкість, можливість до швидкого комбінування першопочатково не пов'язаних між собою слів у речення.

Таким чином, виходячи з даного тесту можемо спостерігати, що підвищення мовленнєвої компетентності та креативності при переході з 1-го класу до 2-го у дітей молодшого шкільного віку, оскільки це проявляється у значному зниженні осіб, які проявляють низькі здібності до креативності при динаміці зниження потім зростання середнього рівня, а також значного

підвищення кількості осіб високого рівня з їх стабілізацією у 2-му та 3-му класі.

Для обробки даних описаних вище тестових матеріалів використовувався коефіцієнт кореляції Пірсона. Був встановлений взаємозв'язок між низькими показниками креативності за методикою «Опитувальник креативності» В. Джонсона та низьким показниками результатів за методикою тест «Конструювання фраз за початковими буквами слів» (за методикою Дж. Гілфорда). Тобто показники за рівнями тісно є повязаними і в тих осіб, що мали низькі показники мовленнєвої креативності, вербальна, невербальна та образна також на низькому рівні, і навпаки, якщо показники мовленнєвої активності – на високому рівні, то й інші види креативності на такому ж.

Дані спостереження ми не корелювали з кількісними даними, а тільки підраховували за допомогою контент-аналізу і встановили ту ж саму закономірність, що діти, які активно використовували предмети-замінники, пропонували різні сюжети, були активними, показали середні або високі результати мовленнєвої, вербальної, невербальної, образної креативності за методиками «Опитувальник креативності» В. Джонсона та тестом «Конструювання фраз за початковими буквами слів» (за методикою Дж. Гілфорда).

2.4. Практичні рекомендації батькам та педагогам для розвитку креативності дітей

Розвиток креативності дітей молодшого шкільного віку неможливий без зовнішньої допомоги, а саме з боку батьків та педагогів. Тому наводимо базові рекомендації для педагогів та батьків, що стосуються розвитку даної особливості дітей:

1. Необхідно створити умови, в яких дитина може безпечно займатися пошуком нових способів вирішення ситуації та не буде налякана власними новими відкриттями.

2. Необхідно уникати негативної оцінки різних спроб дитини, що пов'язано з творчістю.

3. Важливо бути терплячими до нестандартних або навіть дивних ідей, які вражають діти, є необхідність, на даному віковому етапі, поважати цікавість дитини, а також стимулювати питання та ідей дитини. З боку батьків та педагогів \необхідна наявність різних видів питань, для того щоб розкрити ідеї дитини дещо по-іншому, або уточнити те, що було запропоновано дитиною.

4. Важливо залишати дитину один на один зі своїми ідеями та дозволяти їй займатися різними творчими речами, навіть не дивлячись на неохайність дитини. Коли батьки або педагоги стоять над дитиною при виконанні певних видів завдань, то це гальмує розвиток креативності, оскільки діти відтворюють не особистісне бажання та бачення ситуації, а світогляд батьків.

5. Діти потребують допомоги з боку батьків та педагогів, для того, щоб вчитися будувати певну систему цінностей, що базуються не тільки на особистісних поглядах, але і на суспільних традиціях та цінностях, що дасть можливість сформувати у дитини суспільно важливі цінності.

6. Дитині необхідна допомога для задоволення базових особистісних потреб, а саме: почуття безпеки, відчуття, що її кохають, відчуття поваги до себе та до оточуючих, оскільки це дає енергію, яку можна потім реалізовувати в різних творчих завданнях.

7. Дитині необхідно також допомога, що пов'язана з роботою з різними емоційними станами, зокрема з розчаруванням та сумнівами. Коли вона залишається один на один з даними відчуттями це також може блокувати креативність та знижувати творчий потенціал. Коли особистість молодшого

школяра знаходить для себе певну винагороду в тій або іншій ситуації, то і переживання мають трошечки інший сенс.

8. Необхідно допомогти дитині оцінити в собі творчі прояви та сформувати творчу особистість, проте це потребує дотримання певних рамок.

9. Прояв симпатія по відношенню до дитини з боку батьків та педагогів трохи знижує емоційний спектр переживань дитини, що пов'язаний з першими незграбними спробами для того, щоб оформити свою ідею і бути зрозумілим для оточуючих.

10. Дуже важливо знаходити слова підтримки для будь-яких нових та нестандартних, оригінальних та креативних починань дитини, для цього необхідно позбавитися критики, навіть якщо задумка дитини була невдалою. Дуже важливим є прояв симпатій та теплоти до дитини, яка прагне творити.

11. Важливо допомагати дитині розвиватися розумовим шляхом, бути готовим до певного рівня невдач, тобто пізнавати мотивацію до ризику та до успіху /неуспіху.

12. Для того щоб дитина могла креативно мислити необхідно, щоб вона зростала в атмосфері даної креативності, тому достатньо важливим є допомагати дитині в уникненні певного суспільного або соціального несхвалення, у зменшенні різних негативних впливів, що пов'язано з різним емоційним забарвленням висловлювань, що надходить від однолітків або старших людей. Дитина, що не бачить позитивного прикладу або позитивного виходу ситуації, може навіть спрямувати творчу енергію в неконструктивне русло.

13. Неодмінно намагайтеся, щоб дитина проявляла креативність не одна, а в компанії з дитиною того самого вікового діапазону, тоді розвиток креативності буде проходити максимально ефективно.

Звісно, що описані рекомендації не є всеохоплюючими та загальними для формування креативності від її основ і до повноцінного розвитку. Але, у нашій роботі, обрано етап молодшого шкільного віку, а на даному віковому

етапі є важливим розвиток саме описаних характеристик: мотиваційних, особистісних, емоційних, та когнітивних.

Висновки до другого розділу. В основі наукової роботи лежить культурно-історична парадигма, яка розроблена радянським психологом С. Виготським, в подальшому пропрацьована в роботах А. Леонтьєва. На основі даної парадигми основне джерело розвитку дитини пов'язане з соціальним оточенням. Саме ставлення соціального оточення формує зміни в психічному та когнітивного розвитку особистості, зокрема значним чинником для формування виступає вік. Розвиток дитини тісно пов'язаний з суспільно-історичним розвитком. Основною рушійною силою розвитку виступає саме навчання. Навчання є внутрішнім регулятором, який в процесі діяльності дитини набуває певних характеристик і культурно-історичних властивостей. Навчання і розвиток не є одним і тим же процесом, вони розвиваються паралельно, тобто мають значення окремо для індивіда.

На базі теоретичного вивчення Л. Виготського був сформований генетичний підхід, основи якого також можуть бути використані в нашій роботі. Зокрема С. Максименко вдосконалив даний підхід, назвавши його генетико-моделюючим, або, за визначенням самого автора, генетико-креативним. Він застосовується при вивченні основ функціонування дитячої та вікової психології, дозволяє отримати не тільки нові дані відносно розвитку особистості в даний віковий період, але є унікальні факти, що тісно пов'язані з навчанням та вихованням. Основна сутність методу базується на реальній моделі ситуації розвитку, коли дитина безпосередньо займається тим що моделює ситуацію, що має певну проблему або труднощі, а також шляхи її вирішення, виходячи не тільки з власного досвіду, але є з але є в креативних можливостей.

С. Максименко визначає такі принципи дослідження креативності, виходячи з методологічного підходу: принцип розвитку; принцип переживання; принцип свободи; принцип взаємодії; принцип невизначеності; принцип терапевтичної дії.

Дослідження мало характер констатуючого та проводилося в один активний етап з участю досліджуваних – психодіагностичний. Звісно, що як експериментатор план дослідження охоплював більше етапів, зокрема:

- підготовчий етап, який включав вивчення теоретичного матеріалу, формування методологічної основи дослідження, а також підбір психодіагностичного інструментарію з підготовкою бланків
- експериментальний етап – проведення психодіагностичного дослідження з фіксацією результатів
- інтерпретаційний етап – якісна та кількісна обробка результатів дослідження
- етап оформлення наукової роботи – систематизація отриманих даних та їх опис у кваліфікаційній роботі.

Було використано такі методики дослідження: спостереження, «Опитувальник креативності» В. Джонсона, тест «Конструювання фраз за початковими буквами слів» (за методикою Дж. Гілфорда).

Для обробки даних описаних вище тестових матеріалів використовувався коефіцієнт кореляції Пірсона. Був встановлений взаємозв'язок між низькими показниками креативності за методикою «Опитувальник креативності» В. Джонсона та низьким показниками результатів за методикою тест «Конструювання фраз за початковими буквами слів» (за методикою Дж. Гілфорда). Тобто показники за рівнями тісно є пов'язаними і в тих осіб, що мали низькі показники мовленнєвої креативності, вербальна, невербальна та образна також на низькому рівні, і навпаки, якщо показники мовленнєвої активності – на високому рівні, то й інші види креативності на такому ж.

Дані спостереження ми не корелювали з кількісними даними, а тільки підраховували за допомогою контент-аналізу і встановили ту ж саму закономірність, що діти, які активно використовували предмети-замінники, пропонували різні сюжети, були активними, показали середні або високі результати мовленнєвої, вербальної, невербальної, образної креативності за методиками «Опитувальник креативності» В. Джонсона та тестом

«Конструювання фраз за початковими буквами слів» (за методикою Дж. Гілфорда).

Розвиток креативності дітей молодшого шкільного віку неможливий без зовнішньої допомоги, а саме з боку батьків та педагогів. Тому наведено базові рекомендації для педагогів та батьків, що стосуються розвитку даної особливості дітей.

ВИСНОВОК

Молодший шкільний вік — це період формування, накопичення та засвоєння великої кількості інформації. І важливими умовами для формування розумового розвитку виступають: наслідування дій та висловлювань дорослих; підвищена вразливість та навіюваність; спрямування на розвиток розумової активності, а також на повторення та внутрішнє прийняття інформації. Описані властивості виступають основою для формування креативності для дітей молодшого шкільного віку, істотно впливають на пізнавальні можливості дітей, і обумовлюють загальний подальший розвиток. Враховуючи, що креативність є важливим аспектом на протязі всього особистісного та професійного шляху особистості, основною функцією якої є допомога для адаптації та вирішення певного спектру проблем, то формування креативності можливо саме в молодшому шкільному віці.

Основними компонентами креативності у молодшому шкільному віці є: креативна уява — за її допомогою діти можуть створювати образи, поєднувати або формувати нові зв'язки між об'єктами; креативне мислення — це здатність генерувати нові власні ідеї або реструктурувати вже існуючі; креативна грамотність — це здатність сприймати інформацію та здійснювати вибір способів реагування на дану інформацію, а також способи вирішення завдань, що залежить від ситуації.

Формування креативності відбувається від поступових та повільних за темпом розвитку характеристик, з простіших форм до поступового ускладнення на інших вікових періодах. Можливість виявлення креативності у людей на різних вікових етапах значно відрізняється. У дитячому віці креативність проявляється максимально яскраво. Але з віком вона характеризується відходить на інший план і застосовується дорослими людьми все менше і менше. З фізіологічним розвитком для людини стає

характернішою ригідністю, жорсткістю по відношенню до мисленнєвих форм, наявний досвід також заважає для розвитку креативності.

Для дослідження було обрано культурно-історичну парадигму, яка розроблена радянським психологом С. Виготським. На основі даної парадигми основне джерело розвитку дитини пов'язане з соціальним оточенням. Саме ставлення соціального оточення формує зміни в психічному та когнітивному розвитку особистості, зокрема значним чинником для формування виступає вік. Розвиток дитини тісно пов'язаний з суспільно-історичним розвитком. Основною рушійною силою розвитку виступає саме навчання. Навчання є внутрішнім регулятором, який в процесі діяльності дитини набуває певних характеристик і культурно-історичних властивостей. Навчання і розвиток не є одним і тим же процесом, вони розвиваються паралельно, тобто мають значення окремо для індивіда.

С. Максименко визначає такі принципи дослідження креативності, виходячи з методологічного підходу: принцип розвитку; принцип переживання; принцип свободи; принцип взаємодії; принцип невизначеності; принцип терапевтичної дії.

Ми емпірично встановили, що при переході від 1-го до 3-го класу кількість учнів, що мають низькі прояви розвитку творчих здібностей зменшується. Для осіб, які проявили низький рівень креативності за даним опитувальником є характерним: низький рівень спостережливості, неможливість передбачати певні проблеми та знаходити шляхи їх вирішення, дуже рідко з'являються незвичайні або оригінальні ідеї або думки, не проявляється творча фантазія. Крім того, досить складно довести ту справу, яку розпочав учень до логічного завершення, через відсутність наполегливості у цілєтворенні, на досить низькому рівні знаходиться прагнення до самоствердження та самовираження. Діти, в яких було встановлено низький рівень креативності, формують 1-2 відповіді за достатньо довгий час.

Якщо говорити про середній рівень розвитку креативності, за даною методикою, то для учнів, що показали саме цей рівень характерним є те, що вони не завжди дають логічні відповіді, не завжди можуть приймати адекватні рішення, щоб вони відповідали повній мірі поставленій меті. А також часовий параметр, а саме швидкість надання відповіді, виражений на середньому рівні, показники уяви, оригінальності стилю, не шаблоне мислення, емоційність образів немає своїх певних особливостей. Середній рівень значно зростає при переході від 1-го до 2-го та 3-го класу.

Якщо говорити про високий рівень розвитку креативності, то він проявляється у незначній кількості осіб і змінюється при переході від 1-го до 2-го класу. Тобто ми можемо говорити, що діти, які отримали високі показники за даним критерієм проявляють такі характеристики: вони достатньо швидко відтворюють ідеї, надають значну кількість відповідей на одне й те саме завдання, а дані відповіді характеризуються логічністю та оригінальністю подачі, використанням незвичайних та нестандартних елементів. Тобто, креативність є виражена на достатньо високому рівні і основні її компоненти, такі як: незвичайність, оригінальне стилю, багатство уяви, глибина образів, емоційність — знаходиться на достатньому високому рівні для творчості.

За результатами дослідження креативності було розроблено рекомендації для батьків та вчителів. Перспективами дослідження є формування та апробація тренінгової програми на задану тематику, для розвитку креативності дітей молодшого шкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонова О.Є. Сутність поняття креативності: проблеми та пошуки. Теоретичні і прикладні аспекти розвитку креативної освіти у вищій школі: монографія / за ред. О.А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2012. С. 14–41.
2. Батоврина Е.В. Развитие креативности управленцев в процессе профессиональной подготовки: автореф. ... канд. соц. наук: 22.00.08 / Е.В. Батоврина. Москва, 2007. 26 с.
3. Бондаренко Г. Про формування творчої особистості молодшого школяра засобами слова. Початкова школа. 2015. №9. С. 22–24.
4. Варламова Е.Л., Степанов С.Ю. Психология творческой уникальности. М.: Институт психологии РАН, 2002. 256 с.
5. Вертгеймер М. Продуктивное мышление. М.: Прогресс, 1987. 336 с.
6. Воробйова Т.В. Формування креативних здібностей молодших школярів у процесі розв'язання навчальних завдань: автореф. канд. пед. наук: 13.00.09. Тернопіль, 2014. 19 с.
7. Габеркорн І.І. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до розвитку творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання: автореф. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / І.І. Габеркорн. Херсон, 2013. 20 с.
8. Гатанов Ю.Б. (За методикою Дж Гілфорда і Дж. Рензулли) Курс розвитку творчого мислення: Перший рік навчання (для дітей 6-10 років). СПб: ДП «Іматон», 1996. 84 с.
9. Гилфорд Дж. Структурная модель интеллекта. Психология мышления. М.: Прогресс, 1965. 244 с.
10. Гилфорд Дж. Концепция креативности как универсальной познавательной творческой способности.
URL: <http://www.psychologiainfo.ru/logics-565-1>

11. Державний стандарт початкової загальної освіти від 21.02.2018 № 87.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-п> (дата звернення: 06.11.2022)
12. Діагностика рівня розвитку творчих здібностей / О. Кульчицька. Обдарована дитина. 2007. с. 42-45.
13. Дослідження проблем психології творчості / за ред. Я.А. Пономарьова. М.: Наука, 1983. 234 с.
14. Дружинін В. Н. Психологія загальних здібностей. М.: Академія, 2009.
15. Жукова О. А., Стратілат В. Ф. Розвиток творчих здібностей дитини засобами образотворчого мистецтва (на прикладі аналізу змісту рубрик дитячої публіцистики). Scientific Journal «ScienceRise». Тернопіль. №2/5(19). 2016.
16. Завалишина Д.Н. Творческий аспект практического мышления. Психологический журнал. 1991. № 2. С. 16–26.
17. Загальна психологія : Підр. / О. Скрипченко та ін.. К., 2005. 364 с.
18. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 06.11.2022)
19. Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 06.11.2022)
20. Зозуля І. М. Особливості креативності дітей дошкільного віку: аналіз механізмів прояву. Актуальні проблеми психології. №3. 2017. С. 75-88
21. Ільїна Н. М., Мисник С.О. Загальна психологія: теорія та практикум : підручник; гол. ред. В. І. Кочубей. Суми : Університетська книга, 2021. 369 с.
22. Іщук О. Формування креативного мислення молодших школярів засобами дидактичної гри у процесі навчання. Формування

- компетентного фахівця в інноваційному освітньому середовищі України: Збірник матеріалів XXIII міжнародної науковопрактичної конференції [за заг. редакцією М.О.Мороз, Ю.В.Ївженка]. Бар: редакційно-видавничий центр КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського». С.76-80.
- 23.Каракатсаніс Т.В. Розвиток креативності майбутніх учителів початкових класів у педагогічних коледжах Великої Британії: автореф. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Т.В. Каракатсаніс. Запоріжжя, 2014. 20 с.
- 24.Категорії темпераменту, характеру, здібностей // Сисоєва С., Поясок Т. Психологія і педагогіка: Підр. для ЗНЗ непедаг. профілю традиц. та дистанц. форм навч. К., 2005. с. 68-82.
- 25.Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ: Радянська школа, 1989.
- 26.Кочубей Т. Д. Проблема періодизації дитинства у людинознавчих науках та її вплив на процес навчання і виховання. Зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету ім. П.Тичини. К.: Науковий світ, 2002. Ч. 3. С.163-171.
- 27.Кудрявцев В., Синельников В. Ребенок - дошкольник: новый подход к диагностике творческих способностей. Вопросы психологии. 2005. № 10. С. 62-67.
- 28.Лук А.Н. Психология креативности. Москва: Наука, 2008.
- 29.Максименко С.Д. Генеза існування особистості. К: Вид-во ООО «КММ», 2006. 240 с.
- 30.Максименко С.Д. Основи генетичної психології. Київ: НПЦ Перспектива, 1998.
- 31.Максименко С.Д. Теоретико-методологічні проблеми психології XXI століття: генетико-креативний дискурс. Вісник НАПН України. №4. 2022. С. 1-11. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4105>

- 32.Моляко В.О. Психологічна теорія творчості. Обдарована дитина. 2004. № 6. С. 2–9.
- 33.Обдарованість та проблема розвитку здібностей особистості / Б. Кремінський. Практична психологія та соціальна робота. 2004. с. 74–80.
- 34.Павленко В.В. Особливості розвитку креативного мислення школярів. Креативна педагогіка. Вінниця, 2015. Вип. 10. С. 103–109.
- 35.Павленко В.В. Розвиток креативності молодших школярів як педагогічна проблема. Проблеми освіти: Наук-метод. зб. Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. К., 2015. Випуск 85. С.152-158.
- 36.Перкинс Д.Н. Творча обдарованість як психологічне поняття. Суспільні науки за рубежом. Сер. Науковедение. 1988. № 4. С. 88–92
- 37.Понасенкова С.В. Обдаровані діти: формування та розвиток здібностей (психологічний аспект) // Проблеми виховання. 2003. №2. С.21-35.
- 38.Психологічне дослідження творчого потенціалу особистості: монографія. Наук. керівник авт. колективу В.О. Моляко. К.: Педагогічна думка, 2008. 208 с.
- 39.Середа І.О. Розвиток творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку в процесі фізичного виховання: автореф. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / І.О. Середа. Тернопіль, 2011. 18 с.
- 40.Сисоєва С.О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня. АПН України, Ін-т педагогіки і психології проф. освіти. К.: Поліграфкнига, 1996. 406 с.
- 41.Смоляр С. Вікові особливості розвитку креативності дітей молодшого шкільного віку. Наукові дослідження та інновації в галузі суспільногуманітарних наук: збірник матеріалів I Всеукраїнської науковопрактичної інтернетконференції (м. Мелітополь, 24

- листопада 2021 р.) / ТДАТУ: ред. кол. Ломейко О. П., Єременко О.А., Михайлов В. В [та ін.]. Частина 1. Мелітополь : ТДАТУ, 2021. С.304–307
- 42.Урбан К.К. Поощрение и поддержка креативности в школе. Иностранная психология. 1999. № 1. С. 41–51
- 43.Фрицюк В. А. Формування креативності майбутніх учителів музики: дис.... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 / В. А. Фрицюк. Вінниця, 2004. 219 с.
- 44.Шрагіна Л. Технологія розвитку креативності. К.: Шкільний світ, 2010. 160с.
- 45.Amabile T.M. Creative / A. Manstead, M. Hewstone (eds.) // The Blackwell encyclopaedia of social psychology. Oxford: Blackwell Publ, 1996. P. 142 – 144.
- 46.Assessing creativity: a guide for educators / D. Treffinger, G. Young, E. Selby, C. Shepardson. Storrs: The National Research Center on the Gifted and Talented, 2002.
- 47.Boden M. The creative mind: Myths and mechanisms. N. Y.: Basic Books, 1992
- 48.Communications and Publishing / Glasgow: Society for the support of publishing initiatives and scientific Limited, 2021.
- 49.Hudaykulova D. Z. Pedagogical-psychological features of the manifestation of creative abilities in preschoolers. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. Vol. 7. No. 12. 2019. P. 828-831.
- 50.Maksymenko S.D. Genetic principles of creative personality confident as a propulsion of mental development: monograph. Ottawa: Accent Graphics
- 51.Torrance E.P. The nature of creativity as manifest in its testing. The nature of creativity. New York. Cambridge University Press, 1988. P.43–75.

52. Vygotsky L.S. The Collected Works of L.S. Vygotsky. Problems of General Psychology, Including the Volume Thinking and Speech (R.W. Rieber, A.S. Carton, Eds.). Springer, Boston, MA, 1987.
<https://doi.org/10.1007/978>

ДОДАТКИ

Додаток А. «Кодекс академічної доброчесності здобувача вищої освіти Херсонського державного університету»

**КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Я, Рога Олександр Олександрович, учасник освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

- дотримуватися:
 - вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
 - принципів та правил академічної доброчесності;
 - нульової толерантності до академічного плагіату;
 - моральних норм та правил етичної поведінки;
 - толерантного ставлення до інших;
 - дотримуватися високого рівня культури спілкування;
- надавати згоду на:
 - безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
 - оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
 - використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
 - надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
 - не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
 - своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
 - не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
 - підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
 - поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
 - не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
 - відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
 - запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
 - не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
 - не підроблювати документи;
 - не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
 - не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
 - не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
 - не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
 - не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
 - не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
 - не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

20.09.2021

Олександр Рога

